

✓
316.568

25
1978

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
DUNÁNTÚLI TUDOMÁNYOS INTÉZETE

KÖZLEMÉNYEK

25

Lehoczky Judit

A TERMÉSZETI ERŐFORRÁSOK ÉS
A MEZŐGAZDASÁGI TERMELÉS SZÍNVONALA
KÖZÖTTI KAPCSOLAT BARANYA MEGYÉBEN

Pécs, 1978

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
DUNÁNTULI TUDOMÁNYOS INTÉZET

KÖZLEMÉNYEK

25

LEHOCZKY JUDIT

A TERMÉSZETI ERŐFORRÁSOK ÉS A MEZŐGAZDASÁGI
TERMELÉS SZINNVONALA KÖZÖTTI KAPCSOLAT
BARANYA MEGYÉBEN

Pécs, 1978.

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

KIADTA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
DUNÁNTULI TUDOMÁNYOS INTÉZETE

Lektorálta

KULCSÁR VIKTOR

a mezőgazdasági tudományok kandidátusa

VÁGI FERENC

a közgazdaságtudományok doktora

Felelős kiadó: Bihari Ottó, az MTA Dunántuli
Tudományos Intézet igazgatója

Készült: 200 példányban a Pécsi Szikra Nyomdában

Felelős vezető: Szendrői György igazgató
78.-1767 Pécsi Szikra Nyomda

TARTALOMJEGYZÉK

A természeti erőforrások és a mezőgazdasági termelés
szinvonala közötti kapcsolat Baranya megyében

oldal

Bevezetés

1. A tájegységek elhatárolása a természeti erőforrások alapján	4
2. A gazdálkodás színvonalának alakulása a területi termékenység alapján	13
3. A termelési tényezők szerepe a tájegységek gazdálkodásában	34
3.1. A foglalkoztatottság a tájegységekben	34
3.2. Az eszközellátottság a tájegységekben	48
3.3. A termelőszövetkezetek területnagysága és tájegységek	80
3.4. A mezőgazdasági termelés feltételei és a termelés színvonala	97
I. sz. melléklet	109
II.sz. melléklet	111
Jegyzetek és források mutatója	113
Táblázatok jegyzéke	119
Felhasznált irodalom	122

B E V E Z E T É S

A termelés színvonala a mezőgazdaságban szoros kapcsolatot mutat a termelési tényezők újratermelésével, felhasználásuk hatékonyságával. A termelési folyamat itt elválaszthatatlan a természeti folyamatoktól, egyrészt, mert a mezőgazdaság tárgyai növények és állatok, másrészt azért, mert alapvető termelési eszköz a föld.

A mezőgazdasági termelés során a társadalom a fejlesztés természeti adottságait többnyire azok megjelenésének helyén és valóságos kiterjedésében /talaj, domborzat, csapadék, hőmérséklet stb./ veszi igénybe. A mezőgazdasági termelőerők térbeli sajátosságainak feltárása nem nélkülözheti a természeti-földrajzi környezet által nyújtott adottságok, mint a fejlesztés elsődleges fizikai forrásainak feltárását.

A természeti adottságok mennyisége, minősége az az alap, amelyre a gazdaság épül. Természetesen nemcsak a természeti erőforrások hatnak a gazdaságra, az utóbbi visszahatásaként átalakul a természeti-földrajzi környezet.

A mezőgazdasági termelés természeti feltételeire mint adottságokra építve vizsgálhatók a másodlagos

erőforrások /népesség, eszköz stb./. Lehetővé válik a másodlagos erőforrások természeti adottságokon keresztüli értékelése, hatásának azon keresztüli "mérettetése".

A különböző természeti feltételek, más-más lehetőséget kínálnak a termeléshez. A racionális gazdálkodás feltételezi a természeti adottságok ismeretét, s annak megfelelő hasznosítását. A tanulmány ebből az aspektusból vizsgálja Baranya megye mezőgazdasági termelésének térbeli sajátosságait a IV. ötéves terv időszakában.

Választ keresünk többek között arra, hogyan alakul a területi termékenység színvonala az eltérő természeti feltételekkel bíró tájegységekben? Feltárjuk a kapcsolatot a földrajzi környezet és a termelés tényezői között.

Megvizsgáljuk a gazdasági koncentráció sajátosságait egyrészt azonos területnagyságu, de eltérő természeti feltételek mellett gazdálkodó szövetkezeteknél, másrészt választ várunk arra, hogy az eltérő területnagyság tájegységenként milyen lehetőségeket kínál a termelés és jövedelem koncentrációjához.

Összehasonlítjuk a termelés színvonala és feltételei közötti kapcsolatrendszer az országossal, miközben állást foglalunk Baranya megye, ezen belül az egyes tájegységekben folyó mezőgazdasági termelés perspektívájáról.

A TERMÉSZETI ERŐFORRÁSOK ÉS A MEZŐGAZDASÁGI TERMELES SZINVONALA KÖZÖTTI KAPCSOLAT BARANYA MEGYÉBEN

1. A tájegység elhatárolása természeti erőforrások alapján

A mezőgazdasági termelés természeti tényezői a termőhely minőségében összegződnek. A Termőhely minősítése - amely a mezőgazdasági termelés természeti tényezőinek konkrét komplex értékelését jelenti - a társadalmi-gazdasági viszonyok fejlettségétől függ. A fejlődés során természetesen változnak a termelés feltételei, s ennek következtében arányrendszer jön létre a termelés tényezői között.

A mezőgazdasági termelés terét - különösen, ha az ott megvalósuló termelés heterogén strukturával írható le -, célszerű olyan "alterekre" bontani, amelyek könnyebben kezelhetők. Az "alterekre" történő osztás kritériumrendszere az elérendő céltól függ. Célnak tekinthető olyan tájegységek kialakítása, amelyek alapján megvizsgálhatjuk a mezőgazdasági termelés általános és

különös vonásait. Ez adja az előfeltételét a mezőgazdasági termelés területi összefüggései feltárásának. Ugy tűnik, hogy a megkülönböztetés a termelés természeti feltételeinek közgazdasági értékelésével a legeredményesebb. A természeti tényezők mezőgazdasági célu értékelése /domborzat, felszín, talaj, víz, éghajlat/ illetve ezen elemek területi eltéréseinek ismeretében többé-kevésbé homogén, tehát azonos természeti körülményeket jelentő régiók határolhatók el egymástól. Az így kapott táji lehatárolások viszonylag hosszú időn keresztül alapját képezhetik a tervezési-fejlesztési elképzeléseknek, mert a mezőgazdasági termelés feltételét alkotó természeti tényezők jelentős része hosszú időn keresztül változatlan tényezője a mezőgazdasági termelésnek. A régiók lehatárolása a mezőgazdaság fejlődése területi sajátosságainak vizsgálatánál nemcsak előfeltételnek, hanem logikai kiinduló pontnak is tekinthető, amennyiben ez a csoportosítás alapját képezi /természeti alapját/ a munka különböző termelékenységeinek. Elősegítheti továbbá a területi tervezési és kutatási feladatok megoldását, ezért a gazdasági tisztánlátás fontos eszköze.

Baranya megye mezőgazdasági termelésének természeti feltételei - a termelőerők jelenlegi színvonalán -

különböző lehetőségeket nyújtanak a mezőgazdaság fejlődéséhez. Egy részük jelentősen korlátozza, más része kockázatosná teszi az adott területen történő termelést. A hegy és dombvidéken tevékenykedő termelőszövetkezetek kisebb választási lehetőséggel rendelkeznek a termelési szerkezet kialakításánál, természeti adottságaik /magas lejtőszög erózió/ következtében a sík területen gazdálkodókkal szemben. Termelésük színvonalának növekedése a ráfordítás hatékonyságának romlása mellett jut kifejezésre. A megye mezőgazdasági területén például a síkvidékes terület természeti adottságai veszélyeztetik e térség termelési eredményeit és jövedelmének biztonságát. Ezek a térségek a kedvezőtlen természeti adottságúaknak minősülnek. A különböző természeti feltételek között gazdálkodó egységek nem szabályozhatók azonos elvek és elgondolások szerint. Az általános szabályozás még kedvezőtlenebb gazdálkodási feltételeket eredményezne. Következésképpen az így lehatárolt mezőgazdasági területek tervezési-fejlesztési szempontból is sajátos megközelítést igényelnek.

További problémát jelent az eltérő jellegű tájegységek elhatárolásának konkrét módszere^{1/}. A domborzati, vízrajzi, talajtani térképek ehhez jelentős segítség-

get adhatnak, csak hogy a természeti adottságok /az eltérő tulajdonságu termőhelyek/ és az agrártermelés közötti összefüggések vizsgálata, azok kvantifikálhatósága feltételezi a termelés természeti erőforrásainak mezőgazdasági célú számszerűsítését.

A dolgozatban a mezőgazdasági termelés természeti feltételeit két, mennyiségileg is kifejezhető változóval jellemezzük. A terület agromorfológiai ismeretében ezek segítségével végezzük annak lehatárolását. A termőhely minősítését egyrészt az aranykoronaérték-földminőséggel, másrészt a szántó művelési ágnak a mezőgazdasági termőterületből való részesedésével jellemezzük. Ezt indokolja egyrészt a megye változatos, heterogén természeti termelési feltételrendszerrel jellemezhető mezőgazdasági termelése, másrészt egy korábbi vizsgálatunk tapasztalata is. Ezért a termőhely minősítését két változóval kell megkísérelnünk. Az országos adátbázison alapuló számítások azt mutatják, hogy a mezőgazdasági terület átlagos aranykoronaértéke és a szántó terület aránya igen erős korrelációs együtthatóval $/r = 0,955/$ jellemezhető.^{2/} Ez nyilván azt is jelenti, hogy a természeti erőforrások minősítésénél az aranykoronaérték - földminőséggel nagyjából ekvivalens a szántó százalékos

részarányával jellemzett minősítés. Számításaink szerint^{3/} Baranya megyében hasonló irányu, de gyengébb szorossági kapcsolat mutatható ki a földminőség és a szántó aránya között. A korrelációs együttható közepesen erős $r = 0,67/$, s ennek az országos eredménnyel történő összevetéséből szükségszerűen adódik néhány módszertani megjegyzés a lehatárolással kapcsolatban.

Az országos szinten megállapított összefüggések fontos elméleti kiindulásként kezelhetők a probléma feltárásánál, de egyértelműen nem használhatók fel. A megyei vizsgálat esetében a részlet-összefüggések feltárására is lehetőség van. A terület szempontjából jobban részletezett vizsgálatoknál a természeti feltételek mezőgazdasági termelésre gyakorolt hatása árnyaltabban tükröződik az elemzésekénél nyert információkban. A számításaink alapján nyert alacsonyabb korrelációs együttható is jelzi, hogy nem helyettesíthető az aranykorona - földminőség a szántó részarányának mutatójával.^{4/} Sokkal inkább arról lehet szó, hogy e két mutató a termőhelyet két különböző oldalról jellemzi. Az aranykorona - földminőség mutató felfogható a termőhely potenciális termőképesség mutatójának, míg az utóbbi a termőhely közgazdasági újra-értékelésének kifejezője.^{5/} A megyei adat-

bázison szerzett tapasztalatok és stochasztikus vizsgálatok azt mutatják, hogy a szántó részarányának változása szorosabb kapcsolatban van a termelés eredményességével.^{6/}

Az empirikus vizsgálat arra utal, hogy Baranya megyében a szántóterület részaránya /37-60 %/ ott a legkisebb, ahol a terület zöme 12 %-osnál magasabb lejtőkategóriába tartozik. A szántó művelési ág alacsonyabb aránya csak másodszorban kapcsolódik az alacsonyabb aranykoronaértékhez. A hegyes-dombos mezőgazdasági területen a hektáronkénti aranykoronaérték általában 6-18 ak/ha között helyezkedik el. Magasabb valamivel /60-70 %/ a szántó művelési ág aránya a dolgozatban sík-vizes területnek nevezetten /10-20 ak/ha/. Itt a szántó nagyságát nem a reliefenergia, hanem a mélyfekvés, a Dráva közelsége miatt kialakult magas talajvíz korlátozza.

A fenti tényezők alapján alakíthatjuk ki a mezőgazdasági termelés azon egységeit, amelyek hozzásegítenek ahhoz, hogy a mezőgazdasági termelés tényezőit komplexen vizsgáljuk. Ezek szerint három régió jelölhető ki, amelyekben a természeti erőforrásokat az említett két változó alapján fejezzük ki.^{7/}

Az első csoportba a hegy- és dombvidéken gazdálkodó termelőszövetkezetek tartoznak: földrajzilag a Mecsek hegység és a Zselic Baranya megyei területeit foglalják el. Az előző fejezetben ismertetett e tájegységre vonatkozó természeti erőforrások alapján ezek a mezőgazdasági termelés kedvezőtlen termőhelyei.

Az adottságok általában korlátozzák a gépesíthetőséget és növelik az anyagi jellegű fajlagos ráfordításokat. Ez összességében a ráfordítás-hozam kedvezőtlen alakulását eredményezi. E kapcsolatrendszer különböző közvetítőmechanizmusokon keresztül alakítja, formálja, teszi különössé a térség egészének gazdasági, társadalmi, politikai arculatát.

Ez a régió a sásdi járás legnagyobb részét, továbbá a szigetvári és pécsi járás északi területét foglalja el. A megye mezőgazdasági termőterületének mintegy 20 %-a /46.319 ha/ e térséghez tartozik.

A második, sík-vizes területet magába foglaló tájegység földrajzi helye a Dráva és a Zselic déli nyulványai között észak-déli irányban húzódó térség.

Kedvezőtlen termőhelyű adottságúnak az éghajlati

viszonyoktól függő talajvizgazdálkodás elégtelensége és szabályozatlansága miatt minősül. A magas talajviz és az időszakos vízfolyások rendezetlensége veszélyezteti az egyébként magas humusztartalmu talaj termelésbiztonságát. E terület a szigetvári járás középső és déli részét, valamint a siklósi járás Dráva menti térségét öleli fel. A sik-vizes kategóriába tartozó gazdaságok a megye mezőgazdasági termőterületének az előbbinél kisebb hányadát, 13 %-át /34.309 ha/ teszi ki. A terület potenciális termékenysége lényegesen nagyobb a hegyvidéki gazdaságokénál. Ezt mutatja a magasabb aranykoronaérték-földminőség is.

E két - földrajzilag jól elkülöníthető és körülhatárolható - régió jelenti megyénkben a mezőgazdasági termelés kedvezőtlen természeti adottságu körzeteit. A hegy- és dombvidék, valamint a sik-vizes csoporthoz tartozó terület Baranya megyét félkoszoruszerűen veszi körül.

A harmadik, földrajzilag lehatárolható tájegység morfolófiaai szempontból sik-dombos területnek nevezhető. Itt mind az aranykorona, mind a szántó részesedési aránya magasabb. A termelőszövetkezetek szántó művelési ág

részaránya meghaladja a 75 %-ot, az aranykoronaérték pedig 15-38 ak/ha között fordul elő.

A természeti adottságok legjellemzőbb különbségei alapján igyekeztük azokat a tájegységeket kiemelni, amelyek eltérő feltételeket kínálnak az agrártermelés megvalósításához. A természeti feltételek racionális hasznosítása, a termelés szerkezetének igazítását jelenti a természeti adottságokhoz. A gazdálkodás tényezőinek feltárásakor nem elégedhetünk meg azzal, hogy a mezőgazdaság kedvezőtlen feltételei léteznek. Tovább kell elemezni, miért kedvezőtlen, lehetséges-e átformálni, megváltoztatni a termelés természeti alapját. Amikor a megye termelőszövetkezeteinek gazdaságait elemezzük, és a tájegységek lehatárolásával próbáljuk a gazdálkodás egyes problémáit feltárni, a csoportosításnál a fenti kérdésfelvetést is szem előtt kell tartanunk.

2. A gazdálkodás színvonalának alakulása a területi termelékenység alapján

A tájegységek mezőgazdasági termelésének színvonalát és annak időbeni alakulását többféle mérőszámmal jellemezhetjük, illetve közelíthetjük meg. A mutatók kiválasztásának követelménye az, hogy az olyan tényezőket egyesítsen magába, amelyek megnyugtató módon fejezik ki a gazdálkodás színvonalának területi eltéréseit.

Az agroökonómiai irodalomban leggyakrabban a "területi termelékenység" színvonalának mérésével jellemzik a mezőgazdasági termelést. Az elnevezés nem pontos, mert a termelékenység az eleven munka sajátossága, másrészt e mutató a termelési folyamat bruttó vagy nettó értékét nem az érték forrásához viszonyítja, hanem egységnyi földterületre, mint egységnyi termelési eszközre vonatkoztatja. Ezért a dolgozatban e mutatót nem a "területi termelékenység" fogalmával jelöljük meg, hanem a területi termékenységgel. A területi termékenység körzetek szerinti differenciáltságáról az 1 ha-ra számított halmozott és halmozatlan termelési érték, valamint a bruttó jövedelem színvonala tájékoztat. E mutatók felhasz-

nálásának közös vonása, hogy egyesíti és kifejezi a mezőgazdasági termelés három legfontosabb termelési tényezőjét, a talaj effektív természetes termékenységet, az eleven és holt munka mennyiségét, valamint minőségét.

A felsorolt mutatók - közgazdasági tartalmuk eltérő vonásai miatt - a termelési folyamat egy-egy sajátos oldalát hangsúlyozzák.

A halmozott termelési érték /továbbiakban HTE/ az előállított termékek érték összegét fejezi ki, s mint a neve is mutatja, halmozódást tartalmaz. Nagyságát két tényező, egyrészt a termelés tényleges terjedelmének alakulása, másrészt a halmozódás alakítja. A HTE valós közgazdasági tartalommal bír, a termelés társadalmasodásának egyik kifejezője.

A halmozatlan termelési érték /továbbiakban HLTE/ - amely üzemi szinten halmozódást nem tartalmaz - a termék kibocsájtás alakulásáról ad információt. A terület egységre jutó bruttó jövedelem nemcsak a termelés mennyiségéről, hanem minőségéről, mindenekelőtt az ujratermelés bővülésének mértékéről tájékoztat.

A területi termékenység alakulását a IV. ötéves

terv időszakában vizsgáltuk. A mezőgazdasági termelés szempontjából az 1971-es év időjárási viszonyai átlagosnak mondhatók az 1975-ös évivel szemben, amikor is a csapadék bősége, tér- és időbeni eloszlása, valamint intenzitása, átlagostól eltérő alakulása kedvezőtlen volt. Ez a körülmény aláhúzta annak szükségességét, hogy több éves adatok alapján /átlag/ is értékeljünk. A IV. ötéves terv időszakában csökkent a termelőszövetkezetek száma. Amíg Baranya megyében 1971-ben még 107 TSz., addig 1975-ben 67 TSz. működött. Annak érdekében, hogy a vizsgált régiókban a termelőszövetkezetek számossága elégséges feltételt nyújtson a statisztikai elemzéshez, mindazokat a termelőszövetkezeteket számbavettük, amelyek legalább 3 éven át önállóan gazdálkodtak. Így elemzésünk 87 TSz. eredményei alapján készült. Nem terjesztettük ki vizsgálódásunkat a városokhoz tartozó termelőszövetkezetekre, abból a megfontolásból, hogy városközségük ugynevezett fekvési járadékot eredményez.

A vizsgált körben a mezőgazdasági termelőszövetkezetek területegységre vetített HTE - folyóáron számolva - a IV. ötéves terv időszakában szerény növekedést mutat. Baranya megye termelőszövetkezeteinél a területi termékenység 1975-ben az országos átlag 88 %-át adja.^{8/}

1.sz. táblázat: Baranya megye termelőszövetkezeteinek régiók szerinti megoszlása

Tájegységek	Termelő- szövetkeze- tek száma	Mg-i termő- ter.ha	Szántó résza- ránya %	Átlag ak/ha
Hegyvidék	19	46.300	50	10
Sík-vizes	13	34.300	65	15
Kedvezőtlen össz.:	32	80.600	56	12
Kedvező össz.:	55	142.900	76	21
Összesen:	87	223.500	69	18

Hasonlitsuk össze az 1 ha-ra jutó HTE és HLTE alakulását Baranya megye termelőszövetkezeti szektorában!

2.sz. táblázat: Az 1 ha-ra jutó HTE alakulása

Tájegységek	1 ha-ra jutó HTE /Ft/			
	1971.	1975.	1971- 1975. átlag	1975.év az 1971. %-ában
Hegyvidék	8.030	11.060	10.650	138
Sík-vizes	9.944	14.645	13.372	147
Kedvezőtlen össz.:	8.844	12.586	11.812	142
Kedvező össz.:	15.600	21.520	20.152	138
Összesen:	13.160	18.300	17.140	139

3.sz. táblázat: Az 1 ha-ra jutó HLTE alakulása

Tájegységek	1 ha-ra jutó HLTE /Ft/			
	1971.	1975.	1971- 1975. átlag	1975.év az 1971. %-ában
Hegyvidéki	6.100	9.824	8.656	161,c
Sík-vizes	6.839	11.032	9.866	161,4
Kedvezőtlen össz.:6.412	10.338	9.171	161,2	
Kedvező össz.:	11.250	15.864	14.986	141,o
Összesen:	9.505	13.870	12.889	145,9

A táblázatokban foglalt adatokból kitűnik, hogy

- a területi termékenység dinamikája a kedvezőtlen természeti feltételekkel rendelkező hegyvidéki, illetve sík-vizes területhez tartozó csoportokban a legnagyobb. Ennek ellenére az eltérő növekedési ráta nem eredményezett kiegyenlítődést a tájegységek között, sőt a területi termékenység differenciái fokozódtak 1975-ben;

- Megfigyelhető továbbá, a halmozódás mértékének változása is /2.sz., 3. sz. táblázat alapján/^{9/}. A

halmozódás csökkenése a hegyvidéki kategóriába tartozó gazdaságoknál az ujratermelésük irányváltására enged következtetni. Ezt támasztja alá a később kifejtésre kerülő termelési szerkezet egyszerűsödése is. Ugyanakkor a kedvező természeti feltételekkel rendelkező gazdaságoknál a munkamegosztás vertikálitása tovább fokozódott, erősödött ujratermelésük intenzív jellege.

- A hegyvidéki és sík-vizes területek termékenységi színvonalának a megyei átlagtól való eltérése csökkent /4-5.sz. táblázatok/. Ugyanez jellemző a kedvező természeti feltételekkel rendelkező gazdaságokra is.

4.sz. táblázat: Az 1 ha-ra jutó HTE és HLTE az összes százalékában

Tájegységek	1971.		1975.		1971-1975. átlag	
	HTE	HLTE	HTE	HLTE	HTE	HLTE
Hegyvidéki	61,0	64,0	60,4	71,0	62,0	67,0
Sík-vizes	75,5	72,0	80,0	79,0	78,0	76,0
Kedvezőtlen össz.:	67,0	67,0	68,0	74,0	69,0	71,0
Kedvező össz.:	118,5	118,0	117,6	114,0	117,6	116,0
Összes terület:	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

5.sz. táblázat: Az 1 ha-ra jutó HTE és HLTE alakulása az összes kedvezőtlen természeti adottságu termelőszövetkezet százalékában

Tájegységek	1971.		1975.		1971-1975. átlag	
	HTE	HLTE	HTE	HLTE	HTE	HLTE
Hegyvidék	91	95	88	95	90	94
Sík-vizes	112	107	116	107	113	108
Kedvezőtlen	100	100	100	100	100	100

További vizsgálódást igényel annak eldöntése, hogy e relatív közeledés /a megyei átlagtól való eltérés csökkenése/ - amely a "jobb" gazdaságok fejlődésének lelassulásával és a "rosszabbak" növekedésének felgyorsulásával járt - miért és hogyan következett be, s milyen gazdaságpolitikai és szociálpolitikai konzekvenciái vannak.

Mielőtt e kérdésre válaszolnánk, tekintsük át a termelési színvonal tájegységenkénti alakulását a területegységre jutó bruttó jövedelem alapján. A nettó termelési érték /bruttó jövedelem/ tájékoztat a termelési folyamatban kezelt új értékről,^{10/} az ujratermelés

bővülésének mértékéről. A termelőszövetkezetekben számított bruttó jövedelem nagyobb, mint a marxi új érték $/v+m/$, ezért az előbbi elnevezés nem pontos. A bruttó jövedelem alakulásáról a 6.sz. táblázat tájékoztat.

6.sz. táblázat: Az 1 ha-ra jutó bruttó jövedelem tájegységek szerint

Bruttó jövede- lem/ha	-2000 Ft/ha			2001-4000 Ft/ha			4001-6000 /Ft/ha			6001-8000 Ft/ha			8001-10000 Ft/ha			10001- Ft/ha		
TSz-ek száma	1971	1975	át- lag	x1971	1975	át- lag	x1971	1975	át- lag	x1971	1975	át- lag	x1971	1975	át- lag	x1971	1975	át- lag
Hegyvidéki ösz- szesen 19.	5	5	5	10	10	10	3	3	3	1	1	1	-	-	-	-	-	-
Sík-vizes ösz- szesen 13	0	4	2	8	6	8	3	3	1	2	-	2	-	-	-	-	-	-
Kedvezőtlen össz. 32	5	9	7	18	16	18	6	6	4	3	1	3	-	-	-	-	-	-
Kedvező ösz- szesen 55	2	3	0	15	12	17	20	11	20	13	7	11	3	5	4	2	1	2
Összesen 87	7	12	7	33	28	36	27	17	24	16	8	14	3	5	4	2	1	2

x/ átlag = 1971-1975 között 5 év átlaga alapján

A területegységre jutó bruttó jövedelem alapján a tájegységek termelési színvonala és dinamikája nagyobb differenciára utal, mint a korábbi két mérőszámokban. A bruttó jövedelem tájegységenként és jövedelemkategóriák szerinti csoportosításából adódnak a következők:

- Amíg relatív közeledés figyelhető meg a HLTE színvonalában, addig a területegységre jutó bruttó jövedelem ellenkező tendenciát jelez. Ezt több tényező alakította ki, de feltehetően igen jelentős szerepet játszott a ráfordítások eltérő hatékonysága. A jobb természeti feltételekkel rendelkező gazdaságok fajlagos ráfordításai kisebbek, mint a kedvezőtlen természeti adottságuaké.

- Megfigyelhető továbbá, hogy nőtt azoknak a gazdaságoknak a száma, amelyeknél az 1 ha-ra jutó bruttó jövedelem a 2.000 Ft/ha-t sem haladja meg. Ugyanakkor emelkedett a nagyobb jövedelmet /8.000 Ft/ha felettiék/ realizáló szövetkezetek száma is. Összességében a tervidőszak végére többen kerültek olyan helyzetbe, hogy újratermelésüket saját erőből csak szűkített szinten valósíthatják meg.

- A kedvezőtlen természeti erőforrásokkal ren-

delkező gazdaságok többsége alacsony jövedelemkategóriájú, míg a legmagasabb bruttó jövedelmet realizálók között nem találhatók kedvezőtlen adottságúak.

- Baranya megye termelőszövetkezeteinek gazdálkodásában 1975-ben is növekedett /1971-hez viszonyítva/ az alacsony bruttó jövedelmet realizálók száma. Fokozódott a gazdasági színvonal különbsége is. A mostoha időjárás 1976-ban tovább növelte a szövetkezetek jövedelem szerinti differenciáit.

- A bruttó jövedelem szerinti differenciálódás egyik alapvető okát, tehát a természeti feltételek különbözőségében kell keresni. A vizsgált periódusban a több éves átlagértékeket szemlélve kitűnik, hogy a területegységre jutó legalacsonyabb bruttó jövedelmet realizáló gazdaságok mindegyike /7 TSz./ kedvezőtlen természeti feltételekkel rendelkezik. Ez utóbbiak területi differenciáinak termelésre gyakorolt hatása abban is jelentkezik, hogy a "jobb" természeti erőforrásokkal rendelkezők közül csak egynéhányan és csak ideiglenesen tartoztak a legalacsonyabb jövedelemkategóriába.^{11/} Az átmeneti jelleget az magyarázza, hogy a "jobb" természeti körülmények nagyobb lehetőséget biztosítanak a gazdálkodáshoz. Ugyan-

akkor jelzése annak is, hogy az alacsony termelési színvonal nemcsak természeti, hanem a gazdasági feltételek elégtelensége következtében is kialakulhat.

7.sz. táblázat: Az 1 ha-ra jutó bruttó jövedelem tájegységenként a megye termelőszövetkezeteinek százalékában

Megnevezés	1971.	1975.	1971-1975. átlag
Hegyvidék			
19 tsz	71,5	66,7	70,1
Sík-vizes			
13 tsz	81,1	73,3	78,8
Kedvezőtlen összes	75,6	69,5	73,8
Kedvező összes	113,7	117,5	115,0
Összesen:	100,0	100,0	100,0

8.sz. táblázat: Az 1 ha-ra jutó bruttó jövedelem tájegységenként a kedvezőtlen adottságu termelőszövetkezetek százalékában

Megnevezés	1 ha-ra jutó bruttó jövedelem		
	1971.	1975.	1971-1975. átlag
Hegyvidék	94	96	95
Sík-vizes	107	105	107
Kedvezőtlen összes	100	100	100

A megyében tehát a területegységre jutó bruttó jövedelem szerinti különbség erősödése figyelhető meg.

Mivel magyarázható, hogy a HLTE területi színvonalával mért területi termékenység relativ közeledése mellett a bruttó jövedelem területi mutatója alapján számított differencia növekszik a tájegységek termelési színvonalában /1971. és 1975. év között/?

A kétféle termelési mutató eltérő közgazdasági tartalmából következik, hogy a HLTE térbeni differenciája a ráfordítások területi eltéréseit is tartalmazza, míg a bruttó jövedelem a realizált új értéket közelíti leg-

jobban. A relativ közeledés a termelési szerkezet változása mellett azzal hozható összefüggésbe, hogy csökken a különbség a területegységre jutó ráfordításokban. A természeti erőforrások térbeni különbségei pedig természeti alapját jelentik a ráfordítások különböző hatékonyságának.

A ráfordítások fajlagos növekedése sem tudta ellensúlyozni a kedvezőtlen természeti feltételeknek a termelésre gyakorolt hatását. Ezért állítjuk, hogy az 1 ha-ra jutó bruttó jövedelem differenciáinak kialakulásában nagy szerepe lehetett a mezőgazdasági szövetkezetek tevékenységét tartósan korlátozó termelési tényezőnek, a földrajzi környezetnek. De utal arra is, hogy a differenciálódás a ráfordításarányok közeledési tendenciája mellett következett be.

A kedvezőtlen természeti termelési feltételek különböző konkrét mostoha körülményekben jelentkeznek. A tájegységek elhatárolásának e különbség képezte alapját. A területek eltérő természeti adottságainak termelésre gyakorolt hatása is árnyaltabb vizsgálatot igényel. A különböző természeti erőforrások különböző mértékben és irányba hatnak, ideiglenesen vagy állandóan, és já-

rulnak hozzá a területi termékenység térbeli differenciáihoz.

A hegyvidéki termelőszövetkezetek magas lajtószögű domborzatának következtében előálló természetes és mesterséges erózió korlátozó szerepet játszik e térség mezőgazdasági művelésében. Nem tekinthető véletlennek, hogy a hegyvidéki tájegységhez tartozik a tartósan legalacsonyabb termelési és jövedelemszínvonalat elérő gazdaságok többsége.

A sík-vizes tájegység termelőszövetkezeteiben a termelés eredményességének éves ingadozása figyelhető meg. Ez abból következik, hogy a terület fekvése csapadékos évjáratokban magas talajvizet, illetve belvizet eredményez, amely a termelés részbeni lehetetlenüléséhez vezet. Ugyanakkor aszályos években az egyébként humuszban gazdag termőtalaj jó hozamértékeket mutat. A kedvezőtlen természeti adottságu régiókban a feltételek eltérése különböző irányú erőfeszítéseket követel a termelés résztvevőitől. Az erre irányuló törekvések ellenére fokozódott a differenciálódás. Tartósan legalacsonyabb területi termékenységet mutat a hegyvidéki termelőszövetkezetek többsége. A sík-vizes területek gazdaságcsoportjában a termelési színvonal a nagyfokú ingadozás ellenére

is magasabb a hegyvidékiekéénél, de jóval alacsonyabb, mint a kedvező természeti adottságuaké /9.sz. táblázat/.

9.sz. táblázat: Az 1 ha-ra jutó bruttó jövedelem alakulása

Megnevezés	1 ha-ra jutó jövedelem			
	1971.	1975.	1971- 1975. átlag	1971-1975. évi %-ban
Hegyvidék	3.154	2.550	3.205	81
Sík-vizes	3.578	2.801	3.602	78
Kedvezőtlen össz.:	3.335	2.657	3.374	80
Kedvező össz.:	5.016	4.490	5.252	90
Összesen:	4.410	3.820	4.570	87

Az elmondottak arra intenek, hogy ha az ujratermelés színvonalát annak tér- és időbeni alakulását nemcsak mennyiségi, hanem hatékonysági kritériumok alapján is érzékeltetni kívánjuk, célszerű az 1 ha-ra jutó bruttó jövedelem mutatóját használni. E mutató fejezi ki leginkább a tájegységek területi differenciáit.^{12/}

Az előzőek alapján a hegyvidéki és sík-vizes kategóriába tartozó gazdaságok egy részére szűkített újratermelés volt jellemző. A kedvezőtlen termőhelyű gazdaságok zöme gazdaságilag elmaradott agrárterületet is jelent egyben.

A dolgozatban kedvező természeti feltételekkel jelölt tájegységen belül is különbözőek a természeti adottságok. E terület nagy része közepesen fejlett agrártérség. Kivételt képez a Duna-menti síkság egy része, amely kitűnik mind természeti, mind gazdasági feltételeiben, s így a termelés eredményességében is. Az utóbbihoz tartozó mohácsi járásban az 1 ha-ra jutó bruttó jövedelem 1971-ben kétszerese /2,06/, 1975-ben pedig több, mint 2,5-szerese /2,62/ volt a kedvezőtlen adottságúakénak. Ez is megerősíti a területi termékenység differenciáinak erősödését.

Amikor a tájegységek gazdálkodásának színvonaláról, annak területi eltéréseiről beszélünk, nem feledkezünk meg arról, hogy az egyes csoportokon belül is kisebb-nagyobb intervallumok között differenciált a termelés. Ebben a vonatkozásban a legnagyobb eltérés - a területi termékenység színvonalában - a kedvező természeti

adottságu területen található. Itt a természeti alapok nem akadályozzák a mezőgazdasági termelés irányát, strukturáját, azaz potenciális lehetőséget biztosítanak a termelési tényezők optimális kombinációjához. E lehetőség realizálása azonban több körülménytől függ. Mindenekelőtt a termelés szubjektív és objektív tényezőitől /pl. vezetői színvonal, eszközállátottság alakulása stb./. A nagy szóródás az utóbbiak átlagtól való eltéréseivel magyarázható.

A bruttó jövedelem tekintetében kisebb szórást találunk a sík-vizes területen gazdálkodóknál. Ez abból következik, hogy a termelőszövetkezetek mostoha természeti adottsága azonos módon érinti a termelés eredményességét; ami aszályos években általában kedvező hozamértékekben, esős, csapadékos évek esetén pedig jelentős termelés kiesésben jelentkezik.

A hegyvidéki gazdaság csoportban is jelentős eltérés alakult ki a legjobb és legrosszabb szövetkezet között.

Az utóbbi két régióban érdemes külön figyelembe venni azokat a gazdaságokat, amelyek eredményeiket tekintve kiemelkednek csoportjuk átlagából. Ezek közös vonása, hogy mostoha adottságuk ellensúlyozására igénybe vették

azt a megkülönböztetett állami támogatást, amely termelési tényezők javításán, elsősorban a föld használati értékének növelésén keresztül járult hozzá termelésük új alapokra helyezéséhez. A melioráció során a völgyek szántóterületté változtak, s a korábbi szántókon más művelési ágak alakulhattak ki a hegyvidéki termelőszövetkezeteknél. A Dráva mellett végrehajtott /nem teljes körű/ melioráció a talaj víz háztartásának rendezésén keresztül a mostha adottság felszámolását jelentette. A két térség talajjavította gazdaságaiban a mezőgazdasági termelés fejlődése eltérő perspektívát ígér. A hegyvidéki termelőszövetkezeteknél a talajjavításon kívül az eszközök hiánya is nehezíti az adottságaiknak megfelelő termelési szerkezet kialakítását. Lényegesen kedvezőbb helyzetben vannak azok a gazdaságok, amelyek még a 60-as években igénybe vették a térítésmentes meliorációt célzó állami támogatást. /A TSz-ek 1/5 része./ Ezek rendelkeznek mindazokkal az anyagi alapokkal, amelyek elégséges feltételt jelentenek termelési szerkezetük megváltoztatásához /Mágocs, Gödre, Sásd/.

A hegyvidéki termelőszövetkezetek jövedelemszínvonala szerinti szóródása rávilágít arra, hogy az állami támogatás azokban a gazdaságokban a legeredményesebb,

ahol ez utóbbi termelési feltételeik, mindenekelőtt a föld termőképességének javítására irányult.

Összességében a gazdálkodás színvonalának területi eltérései a termelési tényezők területi különbözőségeire is visszavezethetők. A területi termékenység differenciái fokozódtak. A természeti erőforrások más-más feltételeket biztosítanak a mezőgazdasági termelés megújításához. A tájegységen belüli szóráskülönbségek is a természeti alap különbözőségét jelzik. Amíg a kedvező természeti adottságu területen gazdálkodó termelőszövetkezetek között találunk alacsony és magas termelési színvonalat mutató gazdaságokat, addig a kedvezőtlen természeti feltételek mellett szűkül a különbség. A hegyvidéki gazdaságcsoportban az egyes gazdaságok színvonal különbsége akkor alakult ki, amikor az említett gazdaságok éltek az említett állami támogatással. A sík-vizes terület gazdálkodási színvonalát eltérően értékelhetjük természeti erőforrásaink különbözősége miatt. A sík-vizes tájegység nagyfoku termelés ingadozása, eszközhatékonyság romlása kedvezőtlen természeti adottságából fakad.

E térség néhány termelőszövetkezeténél a kedvezőtlen termőhelyű adottság megszüntetése a jó termőképesség-

ség visszaállítását jelentette. Az itt gazdálkodók nagyobb választási lehetőséggel rendelkeznek termelési strukturájuk meghatározásánál. Az említett lehetőség abban realizálódik, hogy ezek a gazdaságok a nagyobb jövedelmezőséget biztosító növénytermesztést részesítették előnyben az állattenyésztéssel szemben.

A talaj komplex javítására irányuló erőfeszítések tehát mindenütt általános előfeltételei a termelés növekedésének. A termelőerők jelenlegi fejlettségi színvonalán reális lehetőség kínálkozik a térség mostoha adottságainak megszüntetésére. Mindennek alapján a sik-vizes tájegység mezőgazdasági termelése a kedvezőtlen adottság megszüntetése során jövőben emelhető. Az 1976-77-es év gazdasági eredményei már jelzik, hogy kialakulóban van a Dráva mentén egy másik - Duna menti sikságon kívül - dinamikus fejlődést ígérő agrártérség.

3. A termelési tényezők szerepe a tájegységek gazdálkodásában

3.1. A foglalkoztatottság tájegység szerinti alakulása

A termelési folyamat központi szereplője az ember. A vele kapcsolatos problémák rendkívül szerteágazóak és bonyolultak, "... a munkaerő több dimenzióju strukturált erőforrás".^{13/} A munkaerőgazdálkodás egyik alapvető kérdése a foglalkoztatási egyensúly tendenciális biztosítása. Ez ellentmondásokon keresztül jut kifejezésre. Ismeretes, hogy a munkaerővel kapcsolatos egyre növekvő társadalmi követelmény a termelés belső lényegéből, a termelés-szükséglet magasabb foku kapcsolatának ellentmondásából fakad. Az új szükségletek új mennyiségi és minőségi követelményeket állítanak a termelés legfőbb hordozójával, az emberrel szemben. Az így keletkező társadalmi elvárások alakítják, mozgatják ágazatok között, de ágazaton belül is a munkaerőt, hatnak annak szakképzettségi megoszlására, területenként differenciálják azt.^{14/}

A munkaerővel szemben támasztott igényeket a gyakorlat csak több-kevesebb időeltolódással és csak megközelítően képes kielégíteni. Az, hogy egy gazdasági egység mikor reagál a munkaerővel kapcsolatos mennyiségi és minőségi kritériumokra és hogyan tudja ezt a valóságban realizálni, több körülménytől függ. A mezőgazdasági termelés felgyorsulása a IV. ötéves tervben fokozta a strukturális egyensúlyhiányt a munkaerő keresletében és kínálatában. Ez egyidejűleg munkaerőhiányt és felesleget eredményezett. Munkaerőhiány jelentkezett a kvalifikált, modern nagyüzemi, tudományos alapon álló, iparszerűvé vált mezőgazdasági termelést kiszolgáló szakemberekben. A kézi jellegű munka gépi munkával való felváltása ugyanakkor munkaerő felesleget eredményezett a szakképzetlen dolgozóknál.^{15/} Ez a strukturális egyensúlytalanság régióként változatos képet mutat. Egyes területeken kiéleződtek a feszültségek, másutt ugyanakkor tompultak, mindehhez hozzájárult a térség társadalmi adottsága, mely akadályozza, veszélyezteti, vagy esetenként tulzottá is teszi a munkaerő mobilitását.

A probléma összetettsége arra int, hogy az adottságokból kiindulva kíséreljünk meg választ adni Baranya

megye mezőgazdaságának munkaerővel kapcsolatos kérdéseire.

Baranya megyében társadalmi gazdasági adottságnak lehet tekinteni a tájegységek differenciált gazdálkodási színvonalát. Ez utóbbi különbsége tovább nőtt a vizsgált időszakban. A területi termelési színvonal differenciálódása hatással volt az ott élők foglalkoztatottságára.

Baranya megyében az országos tendenciával megegyezően csökkent a mezőgazdaságban foglalkoztatottak száma. E folyamat 1960-1970 között volt a legszembetűnőbb, míg az IV. ötéves terv időszakában lelassult.

Ez utóbbi ciklusban a foglalkoztatottság arányának csökkenése a vártnál kisebb mértékű volt.^{16/} A megye összes foglalkoztatottjainak 26 %-a tevékenykedett 1975-ben a mezőgazdaságban. Ez az arányszám az országosnál magasabb.

10.sz. táblázat: A foglalkoztatottak területi megoszlása

Tájegység	Átlagdolgozó ^x létszám /fő/		1975. év az 1971. %-ában
	1971. év	1975. év	
Hegyvidék	5.580	4.726	85
Sík-vizes	4.700	3.574	75
Kedvező természeti adottságu	21.988	16.815	76
Összesen:	31.936	25.118	79

^xÁtlagdolgozó: 230 munkanap 10 óra munkaidővel számítva.
A mezőgazdasági termelőszövetkezetekben a foglalkoztatottak számának 21 %-os csökkenése tájegységenként más-más képes mutat /10.sz. táblázat/.

Mielőtt a foglalkoztatottság alakulásának területi sajátosságait áttekintjük, vizsgáljuk meg, melyek azok a tényezők, amelyek a munkaerő csökkenését eredményezték.

- A tagok kor szerinti megoszlásából /11.sz. táblázat/ arra következtethetünk, hogy a foglalkoztatottak csökkenése elsősorban természetes uton valósult meg. A nyugdíj korhatár elérése után megszűnt a szövetkezeti tagok jelentős részének aktív munkaviszonya. Ezt elősegi-

tette az a szándék, hogy a háztáji gazdaságban tevékenykedhessenek, másrészt többségüket az tartotta munkában, hogy a nyugdíjjogosultsággal járó előnyöket megszerezzék.

- A mezőgazdasági foglalkoztatottak arányváltozása nem kismértékben köszönhető a kedvezőtlen termelési feltételekkel rendelkező gazdaságok elmaradott kommunális színvonalának. Ez a körülmény különösen akkor jelentős, ha másutt lehetőség kínálkozik az előnyösebb jövedelmi és életkörülményekben magasabb színvonalu feltételek hasznosítására.

- A termelőszövetkezetekben foglalkoztatottak csökkenéséhez hozzájárult Baranya megyében a melléküzemi tevékenységek körének korlátozása is /pl. a Mohácsi járás területén megszüntették a gazdaságtalanul működő melléküzemágazatokat/. Erre az időszakra esik /1973-1975/ több termelőszövetkezet építőipari melléküzemágának felszámolása.

- A termelési struktúra egyszerűsödésével együttjár az ágazat munkaerő igényének csökkenése. Erről az oldalról nagyobb arányban számolhatunk a munkaerő csökkenésével azoknál a termelőszövetkezeteknél, ahol a termelési szerkezet az állattenyésztés fejlődése irányába tolódott el.

11.sz. táblázat: Tagok kor szerinti megoszlása 1974. december 31-én

J á r á s V á r o s	20 é- vesig	21-26 éves	27-29 éves	30-39 éves	40-49 éves	50-54 éves	55-59 éves	60-64 éves	65-69 éves	70 é- vesnél több	Összes	Összes- ből ny. és jár.
	fő	fő	fő	fő	fő	fő	fő	fő	fő	fő	fő	fő
Mohácsi j.	198	584	252	1.059	1.677	1.041	561	984	1.036	2.175	9.507	4.084
Pécsi járás	226	549	274	1.022	1.623	980	497	1.040	1.159	2.337	9.707	4.329
Sásdi járás	258	434	195	657	894	518	274	561	645	1.251	5.687	2.340
Siklósi járás	411	652	284	1.216	1.379	800	488	909	875	1.855	8.876	3.450
Szigetvári j.	221	334	179	599	847	536	272	582	604	1.251	5.426	2.366
Komló város	-	1	-	8	27	22	15	31	38	72	214	128
Mohács város	30	102	51	237	322	231	142	257	266	634	2.272	1.024
Szigetvár v.	4	10	9	59	63	44	25	57	79	157	507	269
Pécs m.v.	11	34	13	74	113	54	31	95	79	193	698	340
Megye	1.359	2.700	1.257	4.931	6.945	4.234	2305	4.517	4.781	9.925	42.954	18.330
Özses %-a	3,2	6,3	2,9	11,5	16,2	9,8	5,4	10,5	11,1	23,1	100,0	42,7

12.sz. táblázat: A földellátottság alakulása

Megnevezés	1 foglalkoztatottra jutó terület/ha/		1975. év 1971.
	1971.	1975.	%-ában
Hegyvidék	8,3	9,8	118
Sík-vizes	7,3	9,6	132
Kedvező adottságu terület	6,5	8,5	131
Összesen:	7,0	8,9	127

A táblázatból kitűnik, hogy a régiók munkaerő sűrűsége különböző. Legkisebb a hegyvidéki-, legnagyobb a kedvező természeti adottságu gazdaságoknál. Az országos termelőszövetkezeti adatok tükrében nemcsak Baranya megye termelőszövetkezeti szektorában, hanem a kedvező adottságu térségben is az országosnál alacsonyabb munkaerő sűrűséggel találkozunk. /Az 1 foglalkoztatottra jutó terület 1975-ben országos adatbázison 8,3 ha./ Az 1 foglalkoztatottra jutó legnagyobb földterület szükségképpen a hegyvidéki gazdaság csoportnál a legnagyobb. Ez az állattenyésztés magas részarányából és extenzív irányba történő fejlődéséből magyarázható. A sík-vizes

térség kedvezőtlen termelési és jövedelmi színvonalat mutató gazdaságainál az ipari centrum /Beremend/ közelsége jelentős munkaerőelszívást eredményezett.

A megye termelőszövetkezeteiben foglalkoztatottak képzettség szerinti megoszlása a IV. ötéves terv időszakában változott, s ennek eredménye, hogy 1976. I. 1-én felsőfoku végzettséggel a foglalkoztatottak 2 %-a, középfokuval 6 %, szakmunkásbizonyítvánnyal 22 %-a rendelkezik.^{17/} A képzettség tájegység szerinti megoszlásában eltérés csak abban mutatkozik, hogy a szakmunkások aránya a kedvezőtlen termőhelyi gazdaságoknál a legalacsonyabb /16 %/.

A szakmunkások alacsony aránya a két tájegység munkaerő-körösszetételére utal: magasabb átlagéletkorral rendelkeznek a kedvezőtlen természeti adottságu térségben. Ez a körülmény nemcsak a jelen problémája, hanem kifejezi és előre jelzi a jövő munkaerő gondokat is.

A szakmunkások hiánya részben a magasabb átlagéletkorból következik. Súlyosbitja a helyzetet az, hogy nemcsak a szakképzett, hanem a munkaerő természetes reprodukcióját szolgáló fiatal szakképzett munkaerő is hiányzik e térségben. A szakmunkás képzettséggel rendelke-

zó fiatalok alacsony aránya több okra vezethető vissza. Ezek közül kiemeljük azt, hogy a mezőgazdasági tevékenységből származó jövedelem alacsony színvonala nem teszi lehetővé az ott dolgozó népesség munka- és életkörülményeinek javítását. A szakmát tanult fiataloknál a kommunális ellátottságban lévő különbségek miatt igen nagy a munkahelyi fluktuáció. Ezt látszik alátámasztani, hogy az iskolázott szakemberek a jól gazdálkodó termelőszövetkezetekbe koncentrálnak. A magas jövedelmű gazdaságok rendelkeznek a legtöbb szakmunkással /foglalkoztatottak 43 %-a/.

A mezőgazdasági termelőszövetkezetek szakember ellátottsága tehát szorosan összefügg gazdálkodásuk területi differenciáival.

Hogyan lehetne a jelenleginél kedvezőbben befolyásolni az egyes régiók szükségleteinek megfelelő szakember ellátottság alakulását?

- Az egyik lehetséges mód a gazdasági szerkezet természeti adottságainak megfelelő alakítása. Ez a termelési szerkezet további egyszerűsödését jelentené, de elősegítené a racionálisabb munkaerő gazdálkodást is. Az adottságokhoz történő igazítás alapvető fontossága a me-

zőgazdasági termelés eredményessége szempontjából.

- A tartós jövedelemdifferentenciát mérsékelni lehetne és kellene a jövedelmező melléktevékenység bővítésével. Ez utóbbi az országoshoz képest indokolatlanul alacsony a kedvezőtlen termőhelyi térségekben.

- Mindkét kedvezőtlen adottságu tájegységnél lehetőség kínálkozik arra, hogy a munka- és életkörülményeket javítsák a háztáji gazdaságok erőteljesebb fejlesztésével. Ezzel elérhetővé válna a szocialista mezőgazdasági nagyüzemeknek a háztáji gazdaságok által történő jobb kiegészítése. A jelenlegi struktúra mellett a kedvezőtlen természeti adottság számos esetben jelenti a termelés technikai korlátait. A termelési struktúra adottságoknak megfelelő átalakításáig a háztáji gazdaságoknak igen jelentős szerepet kell tulajdonítani a közösből származó jövedelem kiegészítésében, de a térség termelésének ésszerűbb megszervezésében is. Ez utóbbi a területi munkamegosztás fokozását jelentené. Azokat a termékeket, amelyeket a nagyüzem nem termel, vagy a modern technika alkalmazása élelőre csak kis hatékonysággal állíthatók elő, de szükség van rájuk, a háztáji gazdaságok termelnék.

Jelenleg a munkaerő természetes uton való csökke-

nése mellett e kedvezőtlen természeti adottságu, alacsony gazdálkodási színvonalu termelőszövetkezetben a munkaerőhiányt fokozza a munkaerő elszívása. Az elmondottakkal összefüggésben megfigyelhető a szakképzettséggel rendelkező dolgozók migrációja, a jobb lehetőséget biztosító munka- és életkörülmények felé. A szakképzett munkaerő ágazati és területi átrendeződése fokozza a gyenge, alacsony színvonalon gazdálkodók termelési nehézségeit. Egyrészt azzal, hogy szakképzetlen munkaerő marad vissza, másrészt a távozó munkaerő még szükségesebbé teszi a gépesítés fejlesztését, az eleven munkának holt munkával történő pótlását. Az alacsony gazdasági színvonal viszont lehetetlenné teszi a saját forrásból származó fejlesztést. Ez is aláhuzza, hogy a munkaerővel kapcsolatos problémák megoldását a termelésben kell keresnünk.

A kedvező természeti feltételek között gazdálkodó termelőszövetkezetek csoportjában a foglalkoztatottak számának csökkenését egy másik tendencia is kíséri. Itt a foglalkoztatottság csökkenése javítólag hat a gazdaság szakmastrukturájára. Ezzel akkor találkozunk, amikor lehetősége van a gazdaságoknak arra, hogy a munkaerő gépi eszközökkel való helyettesítése a gazdasági hatékony-

ság növelése jegyében történjen. A műszakilag megalapozott termelőszövetkezetekben, a nyugdíjkorúak aktív tevékenységének megszűnése javítja a szakmastrukturát, mert az előbbieket többnyire szakképzetlen munkaerőt jelentettek. A jól gazdálkodó, magas jövedelmet realizáló gazdaságok vonzzák a munkaerőt, válogathatnak szakemberekben. E gazdaságok a létszámcsökkenés ellenére többnyire munkaerőfelesleggel rendelkeznek.

Érdekes vonása a megye mezőgazdaságának, hogy a gazdasági egységekben a gépesítés, termelés-szervezés során felszabadult munkaerőfelesleg nem jelent feltétlen kínálatot más tevékenység számára. Ennek okai is többfélék. Megfigyelhető - elsősorban - a fejlett agrárkörzetben /Mohácsi járás/ a munkaerő tudatos tartalékolása. Ezt két dolog motiválja. Erdemesnek látszik a "felszabadított" munkaerőt tartalékolni, ha számítani kell a termelőszövetkezeten belül várható munkaerőfelhasználás növekedésére. Ebben az esetben a tartalékolás átmeneti, mint pl. a Sombereki termelőszövetkezetben, ahol a mezőgazdasági termelés szempontjából fölös munkaerő foglalkoztatását átmenetileg bér munka vállalás formájában biztosítják. Tevékenységük vertikális irányba történő kiterjesztése feltételezi a jelenleg bér munkát végző dol-

gozók átcsoportosítását, szakmai átképzését.

Ha viszont a gazdasági szabályozórendszer eredménye a felesleges munkaerő megtartása, akkor ez gátolja a munkaerő hatékonyabb felhasználását. Megakadályozza a munkaerő más területekre történő áramlását, miközben a gazdaságon belül dezorganizáló hatása van. Körültekintő intézkedést igényel a munkaerőfeleslegnek új kapacitással történő letelepítése, ami fokozhatja a helyi munkaerőpiac ellentmondásait. Bizonyítja ezt, hogy a sik-vizes területek termelőszövetkezeti szakemberállományának jelentős része a terület magasabb jövedelmezőségű, biztos jövedelemforrást jelentő ipari, építőipari tevékenységei felé áramlott, nehézséget teremtve a térség termelőszövetkezeteinek gazdálkodásában. A megyei tapasztalatok azt mutatják, hogy a népesség "mozgatása" nem megy olyan könnyen, mint azt a távlati fejlesztési tervekben gondoltuk. A népesség területi átrendeződésének a foglalkoztatás egyensúlyának erőteljesebb növelése feltételezi, hogy mindjobban megismerjük a termelőerők térbeni mozgásának sajátosságait, s ennek alapján fejlesszük a közlekedést és a településrendszert. A térbeli távolságot közlekedés fejlődésével feloldja az idő, s ez egyben jelentős lépése lehet a foglalkoztatási egyensúly biztosításának. A

negyedik ötéves terv időszakában az aktív keresők számának csökkenése, a hegyvidéki és sík-vizes tájegység alacsony színvonalon megvalósult ujratermelése tovább fokozta ezen gazdaságok szakma és munkahelyi strukturájának ellentmondásait. Ez is aláhuzza a probléma komplex jellegét és annak a terület átfogó fejlesztésén keresztül történő orvoslását.

3.2. Az eszközellátottság a tájegységekben

A termelési színvonal kialakításában a mezőgazdasági termelés természeti termelési feltételei mellett egyre nagyobb szerepet kap a lekötött és felhasznált eleven és holt munka nagysága és annak hatékonysága. Ez utóbbi kapcsolata a természeti tényezőkkel kettős; egyrészt a föld termékenységének területi eltérései az alapja a munka különböző termelékenységének és az eszközhatékonyság differenciált alakulásának. Másrészt ez abban fejeződik ki, hogy a mezőgazdasági termelés természeti feltételei multiplikálják az eszközök területi eltéréseit.

A mezőgazdasági termelőerők fejlődésének legfőbb megnyilvánulása a termelésben lekötött eszközök növekedése. A mezőgazdaság gyors ütemű technikai fejlődése több tényező együttes hatásának köszönhető. Ma már nemcsak mennyiségi, hanem fokozott, a világpiaci igényeknek megfelelő minőségi követelményeknek kell eleget tennie akkor, amikor csökken a mezőgazdaságban foglalkoztatottak száma. A növekvő társadalmi igényeket csak megváltozott termelési feltételek között lehet kielégíteni. E körülmények azzal a változással járnak, hogy a mezőgazdasági,

eddig alig gépesített tevékenység ipari jellegű munkává válik, miáltal az egész mezőgazdaságifejlődése intenzívebbé.

E változás tömegesen az egész országra kiterjedően a III. ötéves tervciklus végén és a IV. ötéves terv időszakában jelentkezett. Ez Baranya megye mezőgazdasági termelőszövetkezeteiben 59 szakosított állattenyésztő telep, valamint a növénytermelésben a termelési rendszerek egyre kiterjedő alkalmazásában nyilvánul meg.

A mezőgazdasági termelés eszközigényességének vannak ágazati jellegtől függő sajátosságai. A mezőgazdasági termelési folyamat hosszúsága a lekötött eszközök lassabb megtérülését eredményezi. Az a körülmény, hogy a munkafolyamatot természeti folyamatok szakítják meg, vezet a felhasznált eszközök szezonális alkalmazására. Ezek jelentős különbségeket eredményeznek a lekötött és felhasznált eszközök nagyságában.

A legfontosabb különbség - a többi ágazathoz képest - az, hogy az ipari-műszaki tényezők beépülése a mezőgazdaságban sajátos kölcsönhatást és követelményrendszert támaszt a biológiával szemben. Ennek hangsúlyozása azért fontos, mert a mezőgazdaság munkatárgyai élő

organizmusok, s az ipari eredetű eszközök rajtuk keresztül hatnak. Ebből következik, hogy az élő szervezetek élettani funkciói határozzák meg és egyben korlátozzák az eszközök felhasználhatóságát, annak hatását. Az élő organizmusok potenciális termőképessége szab határt a termelés /hozam/ növekedésének. Ugyanakkor azonban a potenciális termőképesség kihasználása, realizálása megköveteli a technika igazítását az élő szervezet bioritmusához. Ez azt jelenti, hogy például az állattenyésztésnél a fajta tulajdonságai befolyásolják az épület típusát, mert egy extenzív vagy intenzív fajta eltérő tartástechnológiát követel, minek következtében az épület belső tagoltsága és az alkalmazandó gépek is ehhez igazodnak. A növénytermelésben az élőlények optimális fejlődése a "kritikus időben" általában rövid ideig tartó /szezonális/ nagy eszközleköltést igényel.

Megjegyezzük, hogy nemcsak az élőszervezetek támasztanak követelményt a technikával, hanem a műszaki fejlődés is igényeket mutat a genetikai kutatással szemben. Ez utóbbira a biológiai kutatás azzal válaszol, hogy olyan fajtákat állít elő, amelyek kielégítik mind a nagyüzemi tömegtermelés, mind a feldolgozóipar, mind az export igényeit.

Sajátos problémát hordoz a mezőgazdasági termelés eszközigényes fejlődése, a beruházási költségek és a termelési színvonal gazdaságossági összefüggéseinek alakulása. Kifejezésre juttatja azt, hogy az iparosított termelés nemcsak hozamfokozó, a potenciális termőképességet realizáló eszközfejlesztést jelent, hanem olyant is, amely egyrészt az eleven munkát helyettesíti, pótolja, másrészt amely a mezőgazdasági termelés egyéb, hozamot közvetlenül nem növelő ráfordításaival kapcsolatos. Ez utóbbi kettő fokozza a mezőgazdasági termékek előállításának költségét. Így például növényi termék szárítókapacitásának növelése, vagy ipari utak építése nem eredményez terméktöbbletet, miközben fokozza a termékegységre jutó munkaráfordítást. Ezt a szükségszerűen jelentkező költségnövekedést kell hozamemelő eszközfejlesztéssel feloldani.

A mezőgazdaság bővített ujratermelésében sajátos szerepet játszik a lekötött alap /eszköz/ két összetevője, az álló- és forgóalap.

Az állóeszközöknek csak kis hányada jelenik meg - mint amortizáció - folyamatos ráfordításként. A kettő aránya 96 : 4. Ez az ipartól eltérő sajátosság abból következik, hogy a mezőgazdasági állóeszközökben az épüle-

tek aránya lényegesen magasabb, melynek kisebb az amortizációs kulcsa. Szerepet játszik az alacsony amortizációs arányban az is, hogy a gépi berendezések alacsonyabb leírási normával kerülnek a folyamatos ráfordításokba. Végül az a tény, hogy az állami támogatással létrehozott beruházás után nem számolnak amortizációt a termelőszövetkezeti gazdaságok. Megjegyezzük, hogy az állóeszközök tényleges elhasználódásánál kisebb érték nagyság kedvezőtlen gazdasági folyamatokat indíthat el azzal, hogy akadályozza a termelési eszközök cseréjét, felújítását, s ezzel a bővített ujratermelést.

A lekötött forgóalap-állománynak a mezőgazdaságban az a sajátossága, hogy egy év alatt a forgóalap és anyagköltség nagysága megközelítően azonos. Az iparban az eltérő arány miatt a lekötött forgóalap többszöröse jelenik meg, mint folyamatos anyagköltség-ráfordítás.

A forgóalap és anyagköltség aránya jelzi a forgóalap megtérülését a termelési értékben. Ha tehát a forgóalap arányának növekedését meghaladja az anyagköltség növekedése, javul a forgóalap hatékonysága.

A mezőgazdaságban az anyagköltség gyorsabban növekszik, mint a forgóalap, ez a forgóalap hatékonyságá-

nak növekedésével, az anyagköltségek hatékonyságának csökkenésével jár.

Mindebből az következik, hogy mivel az anyagköltség egyre nagyobb része a termelési értéknek, a termelési érték új értékresze csökken.

Tehát a bruttó jövedelem színvonalának lassu változása azzal is magyarázható, hogy az anyagköltségek gyorsabban nőttek, mint az új érték, miközben a holt munka hatékonysága is csökkent.

Az elmondottakból az is következik, hogy jelentős eltérések vannak a mezőgazdaságban lekötött és felhasznált holt munkaráfordítás hatékonyságában. 1961-1972 között országosan a lekötött ráfordítások hatékonysága évi átlagban 70,-Ft, a folyamatos /felhasznált/ ráfordítás hatékonysága 197,- Ft volt 100,-Ft-ra vetítve. Ez a tendencia a IV. ötéves tervezési időszakban még kifejezettebb formát öltött.

Mivel magyarázandó a lekötött és felhasznált holt munka hatékonyságának ilyen jelentős /279 %/ eltérése. Egységnyi felhasznált holt munkához háromszor annyi lekötött holt munka szükséges. Elvileg ellensúlyozhatná a holt munka növekedését az eleven munka termelékenysége.

Ha viszont változatlan színvonalu a termelékenység- az előbbi arány feltételezése mellett -, romlik az eszközhatékonyság.

A mezőgazdasági termelés eszközfejlődése során egyaránt nőtt a lekötött és a folyamatos, tárgyasult munkaráfordítás. Ha az előbbieket növekedési üteme az utóbbiakét meghaladja, akkor a lekötött ráfordítások helyettesítik a folyamatosakat. Ez másképpen azt is jelenti, hogy az anyagi folyamatos ráfordítások lassabban nőnek, mint a lekötöttek. Ezzel szemben ha a felhasznált holt munka gyorsabban nő, mint a lekötött, akkor a társadalmi terméken belül csökken az új érték aránya.

Baranya megye termelőszövetkezeteiben a IV. ötéves terv folyamán a beruházás volumene az előző időszak átlagához képest több mint 30 %-kal nőtt.

13.sz. táblázat: A beruházások anyagi-műszaki összetétele a IV. ötéves tervben

Megnevezés	Építés	Gép	Meliorációs	Egyéb	Összesen
Baranya megye termelőszövetkezeti gazdasága	52,9	34,4	6,6	6,1	100
Eltérés a III. ötéves tervvidőszaktól	-11,5	+13,6	-0,1	-2,0	100

A táblázatból egyrészt kitűnik az utóbbi tervciklus magasabb beruházási színvonala, amely kiszélesítette a nagyüzemi mezőgazdasági termelés anyagi feltételét, másrészt a beruházások kedvezőbb anyagi-műszaki szerkezete: az épületberuházás csökkenése, a gépi beruházás növekedése. E kedvező arányváltozás mellett azonban kedvezőtlen jelenség a meliorációra fordított eszközök csökkenése, hiszen területünkön - különösen a sík-vizes térségben - a melioráció alapvetően kapacitásbővítő eszköz. Ennek hiányában /komplex talaj- és vízrendezés nélkül/ olyan hozamnövelő eszközök, mint pl. a műtrágya, nagy termőképességű fajták alkalmazása is eredménytelen lehet. Azon gazdaságok, amelyek e problémát pótlólagos tőkebefektetéssel or-

vosolták, ugrásszerűen növelték termelésüket és jövedelmüket. Ez is alátámasztja, hogy a talaj- és vízrendezés nemcsak előfeltétele, hanem egyben a jövedelmező termelés eszköze.

A megye beruházásainak az országgal közel megegyező anyagi-műszaki összetételének /népgazdasági szinten a IV. ötéves tervben a beruházások anyagi-műszaki összetétele: építés 52 %, gép 41 %, egyéb 7 %/ csak abban a vonatkozásban van jelentősége, hogy eltérő termelési struktúra hívta életre.

Baranya megye termelőszövetkezetei eszköznövekedésének az országtól eltérő sajátossága a mezőgazdasági termelés eltérő szerkezetével kapcsolatos. A tervciklus beruházásainak közel azonos műszaki összetétele akkor jelentene - fő vonásaiban - országgal megegyező eszközfejlést, ha azonos termelési struktúra hívná létre. Az utóbbi vonatkozásában azonban különbség van /I. és II.sz. melléklet/. Részben az, hogy Baranyában a mezőgazdasági tevékenységen belül az alaptevékenység /növénytermesztés, állattenyésztés/ aránya nagyobb. Elhanyagolható nagyságrendű a melléktevékenység és az országosnál kisebb és egyre csökkenő tendenciát mutat az alaptevékenységen kívüli tevékenység. A másik lényeges különbség a mezőgazdaság

ágazati szerkezetének összevetéséből következik, abból, hogy a megyében az országosnál nagyobb súllyal szerepel az állattenyésztés, s ez a differencia növekvő tendenciát mutat.

E termelési struktúra perspektivikusan biztató lehetőségeket ígér, miközben a megye mezőgazdasági termelése feszültségektől terhes. Az előbbiek részben a termelési adottságnak megfelelő termelési struktúra kialakításában, a termőföld racionálisabb értékesülésében jelentkezik, részben a fejlett országokban már érzékelhető, állattenyésztés irányába elmozduló, ennek túlsúlyát mutató, korszerű táplálkozás követelményeit megteremtő termelésben. A strukturaváltozás, a mezőgazdasági tevékenység területi szakosodása ugyanakkor felvetett egy sor problémát és más megvilágításba helyezett.

A mezőgazdasági tevékenységben jelentkező feszültség Baranyában egyrészt eredménye, másrészt oka a gazdasági strukturának.

A termelőszövetkezeti szektorban realizált országosnál alacsonyabb jövedelemszínvonal egyik forrása feltehetően az alaptevékenység, ezen belül az állattenyésztés országosnál magasabb aránya és alacsony jövedelmező-

sége. A legalacsonyabb aranykoronaértékű csoportban /hegyvidéki tájegység/ a növénytermelés negatív jövedelmezősége mellett az állattenyésztés költségszintmutatója is kedvezőtlen /14. tábla/. Feltehetően ez szolgál arra is magyarázatul, hogy miért mutat az országgal ellentétes tendenciát a IV. ötéves tervben. Baranya megye legalacsonyabb bruttó jövedelmű gazdaságainál - az országos legnagyobb növekedési ütemmel szemben - a jövedelemszínvonal abszolút nagysága is csökkent 1975-ben az 1971. évihez képest. A táblázatokból /14., 15/ kitűnik, hogy a földminőség javulásával növekszik a növénytermelés jövedelmezősége, az állattenyésztésé ugyanakkor ingadozást mutat.

Ezzel szemben a legjobb minőségű földek csoportjában az állattenyésztés jövedelmezősége 3,6-szorosa a legrosszabb aranykoronacsoporténak. Az eredmény kialakulásában igen jelentős szerepe lehetett a jobb földminőség mellett magasabb jövedelmezőségű növénytermelésnek, mindenekelőtt a jó minőségű olcsóbb takarmánybázisnak. Természetesen nem elhanyagolandó faktorok a magasabb munkaerősűrűség, a biológiai teljesítőképességgel összhangban álló eszközfejlesztés, a jó vezetés, szakemberellátottság stb. sem, hiszen mindezek szintetizálódnak az eredményben.

14.sz. táblázat: 100.- Ft önköltségre jutó eredmény ágazatonként 1975-ben. /Ft/

Földminőség ak/ha	Növény- termesz- tés	Állatte- nyész- tés	Alapte- vékeny- ség	Összes termelés
0 - 5	-28	8	- 3	13
5 - 10	41	10	17	16
10-- 15	44	8	23	20
15 - 20	43	16	31	23
20 - 25	56	18	37	32
25 - 30	65	9	39	32
30 - 35	62	15	37	32
35 - 40	79	29	46	31
Összesen;átlag	48	13	29	29

15.sz. táblázat: Alaptevékenységből származó eredmény és ráfordítás aránya az összes tevékenység százalékában

Földminőség ak/ha	Alaptevékenység		Növénytermelés		Állattenyésztés	
	Árbev.	Ráford.	Árbev.	Ráford.	Árbev.	Ráford.
0 - 5	47	54	20	27	71	64
5 - 10	71	70	33	28	56	60
10 - 15	75	74	42	36	51	58
15 - 20	74	70	47	43	45	51
20 - 25	73	70	57	50	41	47
25 - 30	64	61	54	45	33	42
30 - 35	73	70	45	38	42	52
35 - 40	74	66	43	35	52	59

Forrás: Baranya megyei Termelőszövetkezetek Területi Szövetsége

A jobb minőségű földeken a magas jövedelmezőségű növénytermelés ellensúlyozhatja az állattenyésztés kedvetlen költség szintjét. Ezzel magyarázható, hogy az alaptevékenységből származó árbevétel - ha egynéhány százalékkal is - meghaladja a ráfordításokat azokon a jobb minőségű földeken is, ahol az állattenyésztés egyébként veszteséges ágazat /15. táblázat/. A kialakított termelési szer-

kezet hozzájárult a további differenciálódáshoz és az országosnál alacsonyabb jövedelemszinvonal kialakulásához is.

Az eszközfejlesztés és felhasználás hasznosulása a termelőszövetkezetek eltérő üzemi, természeti feltételei mellett különbözőek. Az eszközellátottság földminőség szerinti csoportosítása /16. táblázat/ kifejezésre juttatja az álló- és forgóeszközök nagy szóródását.

Több mint háromszoros az eltérés a területegységre jutó eszközellátottságban. Ennél lényegesen nagyobb a különbség /4,6-szoros/ az 1 ha-ra jutó bruttó jövedelem alakulásában. Ebből következik, hogy a termelés eszközigényessége, illetve eszközhatékonyasága is kedvezőbb az előbbinél. A táblázatból az is kiolvasható - az 1975. év jövedelemadatai alapján -, hogy a természeti tényezők multiplikáló hatása a 25-ak-nál jobb minőségű földeken jelentkezik, amennyiben ugrásszerűen megnő az eszközhatékonyaság, vagy másképpen, csökken az egységnyi jövedelem eszközigényessége. Erre a körülményre a mezőgazdasági termelés területi tervezésénél, fejlesztésénél mindenképpen figyelni kell. Földrajzilag a Szajk dombvidéktől délre eső terület tartozik ide, tehát a mohácsi járás déli része.

16.sz. táblázat: Földminőség és eszközellátottság Baranya megye termelőszövetkezeteiben
1975-ben

Földminőség ak/ha	1 ha-ra jutó áll- lóesz- köz /Ft/	1 ha-ra jutó forgó- eszköz /Ft/	Beruházási hitel az összes állóesz- köz %- ában	1 ha-ra jutó bruttó jövede- lem /Ft/	Állóesz- köz-ha- tékony- ság
0 - 5	5.543	5.628	9,5	1.852	33
5 - 10	11.409	9.558	24,2	3.797	33
10 - 15	10.077	9.809	13,0	3.286	33
15 - 20	12.301	10.498	17,3	4.043	32
20 - 25	15.104	11.229	15,2	4.352	28
25 - 30	14.614	14.496	11,4	7.406	50
30 - 35	16.003	15.973	14,6	6.512	41
35 - 40	18.588	17.903	3,6	8.463	45
Átlag	11.990	10.637	16,1	4.003	34

A magasabb bruttó jövedelmet mutató gazdaságok állóeszközeinek fejlesztésében nagyobb szerepet játszik a saját forrásból származó alap, amit az is bizonyít, hogy állóeszközeik hitelterhe az átlagosnál alacsonyabb. Az idegen forrásból történő fejlesztés magas aránya

/5-10 ak/ha csoportnál/ alacsony jövedelmi színvonal mellett újabb problémák, feszültségek eredője lehet.

Vizsgáljuk meg a megye eszközellátottságát tájegység szerinti bontásban is.

17.sz. táblázat: Az eszközellátottság területi alakulása

Tájegységek	1 ha-ra jutó eszköz /Ft/			
	1971.	1975.	1971-75 átlag	1975. év az 1971. %-ában
Hegyvidéki	10.131	13.257	12.370	131
Sík-vizes	10.961	15.769	12.884	144
Kedvezőtlen összesen	10.484	14.062	12.800	134
Kedvező term. adottságu	18.581	23.330	20.605	125
Összesen:	15.833	20.080	17.830	127

Az eszközellátottság kapcsolatát a termelés és jövedelem színvonalával, az eszközigényesség és az eszközhatékonyság fejezi ki.

18.sz. táblázat: A termelés eszközigényessége

Tájegység	Eszközigényesség/Ft/			Eszközhatékonyság/%/		
	1971	1975	1971-75 átlag	1971	1975	1971-75 átlag
Hegyvidék	166	135	147	60	74	65
Sík-vizes	160	143	130	62	70	76
Kedvezőtlen összesen	163	136	139	61	73	72
Kedvező adottságu	165	147	137	61	68	73
Összesen	164	145	138	61	69	72

A HLTE-ben mért eszközigényesség^{18/} nem mutat olyan egyértelmű képet, mint amikor a bruttó jövedelem állóeszköz igényességét a földminőség csoportosításában vizsgáltuk.

A 18.sz. táblázatból a termelés eszközigényességének csökkenésének területileg differenciált alakulására, valamint évenkénti ingadozására következtethetünk. Ez utóbbit az öt év átlagából számított mutatók esetenként az 1975. évinél alacsonyabb értéke jelzi. Az 1971-

75. évek átlagai kiküszöbölik az éves termelésingadozást, s így megbízhatóbb információt szolgáltatnak a termelés eszközigényességének és hatékonyságának területi sajátosságairól.

Mielőtt következtetéseket vonnánk le a vizsgált probléma alakulásáról, területi sajátosságairól, szükséges megjegyezni a következőket. A HLTE alapján mért eszközigényesség torzításokat tartalmaz, amelynek az az alapja, hogy szűkitett önköltségen kerül kiszámításra. E számítási gyakorlat lehetővé teszi, hogy ugyanaz a használati értékvolumen az egyéni /termelőszövetkezeti/ ráfordításnak megfelelően különböző termelési értékben jelenjen meg, s ott mutasson nagyobb értéket, ahol drágán, és kisebbet, ahol olcsón termelnek. Ez azt jelenti, hogy pl. a mostoha adottság mellett a fajlagosan magasabb gépidő nagyobb műtrágyafelhasználás - tehát a termelési értékben megjelenő többletráfordítás - növeli a termelési értéket anélkül, hogy a hozamot növelné. Torzítja az értékelést a saját termelésű készletek számbavétele is. Az állattenyésztésnél pl. a takarmány, növénytermesztésnél pl. a vetőmag, melyek saját felhasználás mellett kisebb mértékben terhelik a ráfordításokat, mintha ugyanezt idegen forráshól végeznék. Összességében az a gyakorlat, melyben

a termelési érték differenciákat nemcsak az előállított használati érték volumene, hanem az egyéni ráfárdítások is strukturálják, szükségképpen torzítják a termelés eszközigenyességét.

Ebből viszont az is következik, hogy megbízhatóbb eredményt kapunk, ha a mezőgazdasági tevékenység eszközigenyességét a bruttó jövedelem alapján mérjük.

19.sz. táblázat: A bruttó jövedelem kapcsolata az eszközigenyességgel és az eszközhatékonysággal

Tájegység	Eszközigenyesség/Ft/			Eszközhatékonyság/%/		
	1971	1975	1971-75 átlag	1971	1975	1971-75 átlag
Hegyvidék	321	520	397	31	19	25
Sík-vizes	306	563	357	33	17	28
Kedvezőtlen összesen	314	529	379	32	18	26
Kedvező adottságu	370	519	392	27	19	25
Összesen	359	526	390	28	18	26

A bruttó jövedelem eszközigényessége megnőtt a tervidőszakban és egymáshoz viszonyított aránya területileg átrendeződött.

Ez az eszközhatékonyság eltérő csökkenéséből adódik. A sik-vizes térségben volt 1971-ben legnagyobb az eszközhatékonyság, 1975-ben pedig a legkisebb értéket vette fel. Ez ismét figyelmeztet a termelésingadozásra, és az ebből származó jövedelembizonytalanságra. A kedvező természeti adottságu területen csökkent a legkevésbé az eszközhatékonyság.

Az agrárközgazdaságtan jeles képviselői, köztük Vági Ferenc is megkérdőjelezi, hogy egyáltalán lehetséges-e a termelés eszközigényességének csökkenése mellett egyidejűleg a jövedelem eszközigényességének növekedése. Többek között azzal érvelnek, hogy a mezőgazdasági termelés eszközigényessége bizonyíthatóan növekszik. A HLTE eszközigényessége pedig ellentétes tendenciát tükröz. Véleményük szerint a bruttó jövedelemhez hasonlóan a HLTE-ben kifejezett eszközhatékonyságnak azonos irányu változást kellene kifejeznie.

A dolgozatban a mezőgazdasági termelés eszközigényességét a létrehozott új értéknek és az annak anyagi

feltételét jelentő lekötött tőke hányadosaként értelmeztük. Ebből következően, ha a termelési érték gyorsabban növekszik, mint az új érték, akkor ez a holt munka ráfordítások bruttó jövedelemnél nagyobb növekedését jelenti - azaz eszközigenyes a fejlődés. A termelési érték, amely egyre nagyobb arányban tartalmaz holt munkaráfordítást, a lekötött tőkéhez viszonyítva ellentétes tendenciát mutat, mert a felhasznált tőke gyorsabban nő, mint a lekötött össztőke. Tehát a fenti körülmények fennállása esetén nem kizáró, hanem egymást feltételező tendencia a termelés eszközigenyességének csökkenése, ugyanakkor a jövedelem eszközigenyességének növekedése.

A technikai fejlődés szükségszerűen vezet a munka technikai felszereltségének növeléséhez.^{19/}

20.sz. táblázat: Az egy foglalkoztatottra jutó összes eszköz alakulása

Tájegység	1.000 Ft		1975.év 1971.év %-ában	megoszlása	
	1971	1975		1971	1975
Hegyvidék	84	130	130	76	83
Sík-vizes	80	151	188	73	97
Kedvező adotts.	121	166	137	110	106
Összesen	110	156	142	100	100

A foglalkoztatottságról és az eszközellátottságról mondottak összegződnek a munka technikai felszereltségében.

A munkaerősűrűség területi vizsgálatánál láttuk, hogy a jobb föld minőségű tájegységben területegységre számítva magasabb a tagok száma, vagy másképpen az egy tagra vonatkoztatott földterület csökken. Ez egyenes következménye a tájegység eltérő termelési strukturájának; a szántó magasabb részarányának. A szántó művelési ágon belül is - itt nagyobb a munkaintenzív termékek súlya - vetésterületből való részesedése. Nemcsak a növénytermelés struktúrája más, hanem a területegységre jutó állatállomány is nagyobb, ami megköveteli a takarmányszükséglet gazdaságon belüli kielégítését is. Az alacsony tagsűrűségű gazdaságok termelési szerkezetét a kisebb élőmunka-ráfordítással termelhető termékszerkezettel alakítják ki. A termelési struktúra egyszerűsödése, állattenyésztési főirány, ezen belül az extenzív irányú szakosítás kisebb munkaerőszükséglettel jár.

Milyen összefüggés van a munka technikai felszereltségének növekedése és az egy dolgozóra jutó bruttó jövedelem között?

Az egy átlagdolgozóra számított bruttó jövedelem

az eleven munka "értékesülését" fejezi ki. Ennek területi eltéréseiben megjelenik a termelés feltételrendszerében levő különbség, amely alapját képezi a munka különböző termelékenységének.

21.sz. táblázat: Az egy dolgozóra jutó bruttó jövedelem alakulása

Tájéegység	Egy dolgozóra jutó bruttó jövedelem Ft-ban			Az összes %-ban	
	1971	1975	1975.év 1971.év %-ában	1971	1975
Hegyvidék	26.180	24.990	95	85	73
Sik-vizes	26.121	26.890	103	85	79
Kedvező term. adottsága	32.607	38.132	117	106	112
Összesen	30.870	34.055	110	100	100

A szövetkezetek érdekelttségének fókuszában lévő egy dolgozóra jutó bruttó jövedelem a bruttó jövedelem tömegének csökkenése ellenére nőtt Baranya megyében. Ez abból következik, hogy az eleven munka csökkenése na-

gyobb sullyal hatott mint a bruttó jövedelemé.

Az egy dolgozóra jutó bruttó jövedelem, azaz a munkatermelékenység növekedése azonban nem tudta ellensúlyozni a lekötött és felhasznált holt munka, utóbbi javára történő arányváltozását, ami erről az oldalról is magyarázza az eszközigényesség növekedését, illetve az eszközhatékonyság csökkenését.

Legnagyobb a probléma a hegyvidéki termelőszövetkezeteknél. Itt az eleven munka csökkenése kisebb, mint a bruttó jövedelemé, tehát csökkent a tervidőszakban a munkatermelékenység.

A munkatermelékenység csökkenése - mint korábban utaltunk rá - változatlan lekötött és felhasznált tőkearányánál is növeli a bruttó jövedelem eszközigényességet. A halmozatlan termelési érték és a bruttó jövedelem eltérő tendenciájából arra következtethetünk, hogy a hegyvidéki termelőszövetkezetekben a lekötött eszközök növekedését egyre jobban meghaladja a felhasznált eszközök növekedése. Hasonló tendencia figyelhető meg Baranya megye egész termelőszövetkezeti szektorában. Másképpen kifejezve: a lekötött eszközök, halmozatlan termelési érték, bruttó jövedelem alakulásából arra a következtetésre juthatunk,

hogy Baranya megyében a vizsgált időszakban a termelés növekedése a tárgyiasult ráfordítások volumen-növekedéséből fakad.

A fejlődőképesség tulajdonképpen azoknál a termelőszövetkezeteknél szűnt meg, illetve van megszűnőben, amelyeknél az egy főre jutó bruttó jövedelem is csökken. A IV. ötéves tervben kialakult gazdasági helyzet eredménye - a 22. táblázatban - az 1976-os év egy főre jutó bruttó jövedelmének és részesedésének alakulása.^{20/}

22.sz. táblázat: Az egy főre jutó bruttó jövedelem és részesedés alakulása az 1976. évben, Ft-ban

Termelőszövetkezetek	Bruttó jövedelem /Ft/	Részesedés /Ft/	Részesedés bruttó jöv. %-ban
Támogatott sík-vidéki	46.060	27.287	59
Támogatott dombvidéki	28.353	27.923	98
Alacsony bruttó jövedelmű	24.477	26.130	107
Közepes bruttó jövedelmű	33.042	29.325	89
Magas bruttó jövedelmű	54.308	34.146	63
Baranya megye összesen	39.075	30.132	77

A 22.sz. táblázatból következtethetünk a támogatott sik-vidéki termelőszövetkezetek csoportjában az állami támogatás hatékony felhasználására. E térségben a talaj vizrendezése után egy dinamikusan fejlődő agrártér-
ség alapjainak kialakulása rajzolódik ki.

A támogatott dombvidéki termelőszövetkezetek gazdálkodási színvonala alacsonyabb az átlagosnál. Az V. ötéves terv első évében az előző ciklushoz hasonlóan csak négy termelőszövetkezet gazdálkodása volt olyan eredményes, hogy önerőből fejlesztést is eszközölhetett. Ugyanakkor több gazdaság /pl. Abaliget, Felsőmindszent, Magyar-
szék, Szentlászló/ esetében a realizált bruttó jövedelmet meghaladó részesedést fizettek. Ha ehhez hozzátesszük, hogy e gazdaságcsoporthoz tartozók mindegyikénél 1976-ban az előző évinél kisebb volt a jövedelme, akkor e térség mezőgazdasági termelése figyelmeztet a teherbíró képességüket meghaladó fejlesztésekre.

A hegyvidéki gazdaságcsoporthoz tartozó gazdaságok fejlődésének perspektíváját azért nehezebb megítélni, mert itt a sik-vidékihez képest sokkal bonyolultabb, összetettebb problémával állunk szemben.

Amíg a sik-vidéki mostoha erőforrással rendelkező

gazdaságok pótlólagos tőkebefektetéssel kiküszöbölhetik a kedvezőtlen természeti adottságokat, s a föld használati értékének javításával növelhetik a legfőbb termelési eszköz termékenységét, addig a dombvidéki gazdaságok az adottságuknak megfelelő termelési struktúra kialakításával remélhetnek eredményt. Ez utóbbi az állattenyésztés, ezen belül a szarvasmarha- és juhtenyésztés fejlesztését jelenti. Ugyanekkor ennek a magas beruházásigénye, negatív jövedelmezősége nem kedvez a kívánt irányba történő lépések megtételére. Ez tükröződik az 1976-os év alacsony bruttó jövedelmet hozó termelésében is.

A táblázatból arra is következtethetünk, hogy a kedvező természeti adottságunak nevezett térségben igen nagy a szóródás a bruttó jövedelem színvonalában.

Baranya megye mezőgazdasági termelésében, elsősorban az állattenyésztés csökkenő jövedelmezősége miatt, tovább romlott a fejlesztés és fogyasztás aránya.

23.sz. táblázat: A fejlesztés és fogyasztás arányának alakulása %-ban

	1970.	1971.	1972.	1973.	1974.	1975.	1976.
Fejlesztés	28	27	26	26	26	20	17
Fogyasztás	72	73	74	74	74	80	83

Forrás: Baranya m. Termelőszövetkezetek Területi Szövetsége

Ha a részesedést és fejlesztést a bruttó jövedelem területi alakulásával összhangban vizsgáljuk, kitűnik egyfelől a társadalmi politikai követelmények személyes jövedelmet nivelláló hatása, másfelől a gazdaságcsoporthoz ujratermelésének saját erőből történő perspektívája.

24.sz. táblázat: Az egy dolgozóra jutó bruttó jövedelem, részesedés, fejlesztés alakulása 1976-ban az összes százalékában

Termelőszövetkezetek	Bruttó jövedelem	Részesedés	Fejlesztés
Támogatott síkvidéki	118	90	158
Támogatott dombvidéki	72	93	25
Alacsony bruttó jövedelmű	63	87	7
Közepes bruttó jövedelmű	84	97	76
Magas bruttó jövedelmű	140	113	182
Baranya megye összesen	100	100	100

A társadalmilag indokolt személyes jövedelem növekedésből fakad, hogy a részesedésben kisebb az eltérés, mint a bruttó jövedelemben. Az előbbinél 26 pont, az

utóbbinál 76 pont a különbség az alsó és felső határ között.

A bruttó jövedelem a gazdálkodás eredménye és feltétele egyben. Ez utóbbi minőségében magában hordozza az ujratermelés még jelentősebb differenciáit. Mivel az alacsony bruttó jövedelmű gazdaságok zöme a kedvezőtlen termőhelyű sík-vizes tájegységekhez tartozik, ezek fejlődése elsősorban termelési feltételük /vizrendezés/ megváltoztatásával biztosítható. Az anyagi források hiánya azonban kérdésessé teszi egyáltalán e gazdaságok szinten tartását. Hasonló probléma jelentkezik a támogatott dombvidéki gazdaságok többségénél is.

Az elmondottakból az alábbi következtetések adódnak:

- Baranya megye termelőszövetkezeti szektorában az országos tendenciához hasonlóan nőtt a munka technikai felszereltsége. Tájegységenkénti eltérő alakulása azt eredményezte, hogy csökkent a különbség a legmagasabb és legalacsonyabb szerves összetételt mutató tájegység között.

- A munka technikai felszereltségében ugyan mérséklődtek a differenciák, viszont a munka termelékenység-

gében /1 főre jutó bruttó jövedelem/, vagy másképpen, az eleven munka értékesülésében növekedtek.

- Az előzőek arra utalnak, hogy az 1 főre jutó bruttó jövedelem területi differenciáinak növekedése az eszközhatékonyság tájegységenkénti eltérő romlásával kapcsolatos.

- A 19.sz. táblázatból kiszámítható, hogy a hatékonyságromlás kedvezőtlen természeti adottságu gazdaságokban 14 pont, a kedvezőtadottságuakéban pedig 8 pont. Nagyobb ütemű tehát az eszközhatékonyság romlása a hegyvidéki és sík-vizes régióban, mint a harmadik kedvező adottságu tájegységben.

- Az 1975. év az időjárás szempontjából kedvezőtlen volt. Éppen ezért különös figyelmet érdemel az eszközhatékonyság ötéves átlagának összehasonlítása az 1971. és 1975. évekkel. A több éves átlag kiküszöböli az időjárás termelésingadozásra gyakorolt hatását, így pontosabb információt ad az eszközhatékonyság területi alakulásáról. Az így számított eszközhatékonyság két lényeges vonással bír. Egyrészt a legmagasabb eszközhatékonyságot a sík-vizes térség mutatja, míg 1975-ben itt a legalacsonyabb értékű. Ez is azt a következtetésünket erősíti,

hogy e térség termelés és jövedelembiztonságának alapja olyan eszközfelhasználás, amely további meliorációs célokat szolgál, mert ez képezi kiindulópontját a terület agrárfejlesztésének. A komplex vízrendezés hatása a meliorációt végzett termelőszövetkezeteknél szembetűnő. /A pótlólagos tőkebefektetés multiplikáló hatása a 22.sz. táblázatból kitűnik./ A támogatott síkvidéki gazdaságok, amelyek a sík-vizes térség szövetkezeteinek egy részét jelentik, magas bruttó jövedelmet realizáltak 1976-ban, így fokozódott a különbség a térség vízrendezett és vízrendezetlen gazdaságai között. Ez is ráirányítja a figyelmet a sík-vizes régió minden gazdaságának komplex vízrendezésére.

A másik sajátosság, hogy a kedvező természeti adottságu térségben ötéves átlagban is alacsonyabb az eszközhatékonyság, mint a megyei átlag.

Ez két dologból következik. - Részint abból, hogy igen nagy szórást találunk a termelési és a jövedelmi mutatók tekintetében. Ez pedig jelzi, hogy a jobb természeti adottságot alacsony eszközellátottság és nem megfelelő munkaerő-ellátottság mellett nem lehet kamatoztatni. Vagyis a kedvező adottságu térségben is találunk alacsony és közepes bruttó jövedelmű gazdaságokat. A másik tényező,

amely e térség alacsony eszközhatékonyságát magyarázza, a termelés strukturájából, nevezetesen az állattenyésztés jelentős arányából következik. 1971-ben e térségben a betelepítetlen szakosított telepek állóeszközei terhelték az eszközállományt, s rontották az eszközök hatékonyságát. Az öt év átlagos adatai - bár romlást mutatnak 1971-hez képest - mégis kiegyenlített, mérsékeltebb a termelés tőkekoefficiensének változása, mint a másik két régióban. Ha a növénytermelésnél vizsgálnánk csak az eszközhatékonyság alakulását, arra a következtetésre jutnánk, hogy jobb természeti feltétel azonos eszközökkel magasabb gazdasági színvonalat biztosít. Ebben erősítenek meg bennünket a 14. és a 15. sz. táblázatok adatai is. Az eszközhatékonyságot kedvezőtlenül befolyásolja az állattenyésztés eltérő jövedelmezősége. Ennek kialakulásában a természeti feltételektől függő eltéréseken /negatív vagy magas pozitív jövedelmezőség a növénytermelésben - 14., 15.sz. táblázat/ kívül, műszaki-technológiai, illetve vezetésből, szakemberellátottságból adódó különbségeknek is igen jelentős szerepet kell tulajdonítanunk.

3.3. A termelőszövetkezetek területnagysága és a tájegységek

A gazdálkodás színvonalának területi eltéréseit nemcsak természeti tényezőkből következnek, de a gazdasági erőforrások mennyisége, minősége is alakítja. A bruttó jövedelem eltérő színvonala magában foglalja a fejlesztési források különbözőségeit is. A fejlesztési lehetőségek gazdaságonként nemcsak a területegységre jutó bruttó jövedelem által, hanem a területnagyság növelésével is fokozhatók. Ezért sem közömbös a gazdaságok területnagyság szerinti megoszlása.^{21/}

25.sz. táblázat: A termelőszövetkezetek száma méretnagyság szerint

Tájegységek	Terület ha-ban					Összesen
	-2000	2001-3000	3001-4000	4001-5000	5001-6000	
Hegyvidék	6	9	2	1	1	19
Sík-vizes	5	4	2	1	1	13
Kedvezőtlen term. adottságu	11	13	4	2	2	32
Kedvező term. adottságu	16	22	13	3	3	55
Összesen	27	35	17	5	5	87

A termelőszövetkezeti szektor gazdaságainak átlagos mérete nagysága a IV. ötéves terv időszakában 3.000 ha körül alakult. Egy gazdaság átlagos területe 1970-ben 2.358 ha, 1975-ben pedig 3.557 ha, magasabb mint az országos átlag, ahol sorrendben 1.985ha és 3.161 ha volt az átlagterület. A tájegységek között és a tájegységeken belül is jelentős a szórás.

26.sz. táblázat: A termelőszövetkezetek mérete nagysága a tájegységek százalékában

Tájegységek	Terület ha-ban					Összesen
	-2000	2001-3000	3001-4000	4001-5000	5001-6000	
Hegyvidék	32	47	10	5,5	5,5	100
Sík-vizes	38	30	15	8,5	8,5	100
Kedvezőtlen term. adottságu	34	41	13	6,0	6,0	100
Kedvező term. adottságu	29	40	24	5,0	2,0	100
Összesen	31	40	19	5,0	5,0	100

Ha tekintjük az 1976-os gazdasági évet és összevetjük a 25.sz. táblázatban foglaltakkal, akkor határo-

tabban rajzolódik ki a területnagyság és a természeti feltételek kapcsolata. A termelőszövetkezetek területi összevonása a kedvezőtlen természeti feltételek között tevékenykedő gazdaságoknál nagyobb sullyal jelentkezik. Ugyanakkor a területi termékenység legmagasabb színvonalát prezentáló gazdaságoknál a IV. ötéves tervben sem tapasztalhatunk változást. A gazdaságok mérete és a termelés hatékonysága egymással összefüggő kérdések.

Először választ keresünk a területi termékenység színvonala és a gazdaságok területe közti összefüggésre. Majd megvizsgáljuk a gazdasági koncentráció sajátosságait egyrészt azonos területnagyságu, de eltérő természeti feltételek mellett gazdálkodó szövetkezeteknél, másrészt választ várunk, hogy az eltérő területnagyság tájegységként milyen lehetőségeket kínál a termelés és jövedelem koncentrációjához.

27.sz. táblázat: A termelőszövetkezetek területe és a termelés hatékonysága a kedvezőtlen természeti adottságú térségben

Terület ha-ban	1 ha-ra jutó bruttó jövedelem										Mindössze- sen	I 3 I
	-2000	2001- 4000	4001- 6000	6001- 8000	Össze- sen	-2000	2001- 4000	4001- 6000	6001- 8000	Össze- sen		
	Hegyvidék					Sík-vizes						
-2000	3	3	-	-	6	1	2	1	1	5	11	
2001- 3000	2	6	-	1	9	-	3	-	1	4	13	
3001- 4000	-	-	2	-	2	1	2	-	-	3	5	
4001- 5000	-	-	1	-	1	-	1	-	-	1	2	
5001- 6000	-	1	-	-	1	-	-	-	-	-	1	
Összesen	5	10	3	1	19	2	8	1	2	13	32	

A gazdaságnagyság és a termelés hatékonysága összefüggésében mutatja be a 27.sz. táblázat a kedvezőtlen adottságu tájegységek jövedelmének differenciáit.

- A hegyvidéken a kisebb területű gazdaságoktól a nagyobb méretűek felé haladva növekszik az 1 ha-ra jutó bruttó jövedelem. Ennek egyik magyarázatát a térség mezőgazdasági termelésének természeti-technológiai korlátja szolgáltatja. A hegyvidéki régióban - domborzati viszonyok miatt - a szántó művelési ág részaránya alacsony /a termelőszövetkezetek mezőgazdasági területének 37-65 % között alakult a vizsgált időszakban/. Ezért gazdaságonkénti termelésnövelésnek egyik megoldandó kérdése a szántóterület kiterjesztése. A mai technika-technológia mellett ennek egyetlen lehetséges eszköze a területösszevonás. A szántó területének növelése alapját képezi - a jelenlegi közgazdasági szabályozók mellett - a legjövedelmezőbb ágazat, a növénytermelés bővítésének. Nem közömbös a területnagyság a termelés technikai belső arányának kialakításánál sem: a növénytermesztés az állattenyésztés fejlesztésének alapja lehet. A területi méret fontos szerepet játszik a termelési tényezők "optimális" egyensúlya szempontjából is. A növénytermesztésben tört hódító termelési rendszerek ugyancsak az optimális területnagyság kialakítását

igénylik. És végül a gazdaságok méretnagysága nem közömbös az olyan növénytermelési struktúra kialakításánál sem, amelynél a természeti tényezők iránti érzékenység csökkenthető.

- A sík-vizes terület kedvezőtlen adottságai nem kedveznek a termelőszövetkezetek egyesítésének. A felszíni vizárkok, vízlevezetők felszabdaltják a mezőgazdasági termőterületet, s akadályozzák a mezőgazdasági technika mai színvonalának megfelelő táblanagyság kialakítását.

A termelőszövetkezetek területnagyságának változását a természeti erőforrás a hegyvidéki térségben siettetí, a sík-vizes térségben - az említettek miatt - akadályozza.

- A kedvező természeti adottságu térségben a méretnagyság és a mezőgazdasági termelés területi hatékonyságának kapcsolatát vizsgálva, az előzőhöz képest más összefüggéshez jutunk. A kedvező területi erőforrások mellett gazdálkodó termelőszövetkezeteknél a területnagyság kialakításának mások a mozgatórugói.

28.sz. táblázat: A termelőszövetkezetek területe és a termelés hatékonysága a kedvező természeti adottságu térségben

Terület ha-ban	1 ha-ra jutó bruttó jövedelem						Összesen
	-2000	2001- 4000	4001- 6000	6001- 8000	8001- 10000	10000-	
-2000	-	3	5	4	3	1	16
2001- 3000	-	8	10	3	1	-	22
3001- 4000	-	5	4	3	-	1	13
4001- 5000	-	2	-	1	-	-	3
5001- 6000	-	-	1	-	-	-	1
Összesen	-	18	20	11	4	2	55

Az a tény, hogy az alacsony bruttó jövedelem kategóriában különböző területnagysággal rendelkezők találhatók, illetve, hogy kis területnagyság mellett a bruttó jövedelem, valamennyi fokozatával szerepel, arra enged következtetni, hogy itt nem ismerhető fel szignifikáns kapcsolat a területnagyság és a termelés hatékonysága között /28.sz. táblázat/. A táblázatból ugyan nem olvasható

ki, de a legkisebb területű termelőszövetkezeteknél a legjobb természeti és gazdasági erőforrásokkal rendelkezőket találjuk. E gazdaságok a fejlett agrártértséget jelentik; földrajzilag a megye dél-keleti részét foglalják el, a mohácsi járás jelentős részét.

Az elmondottakat kiegészítve vizsgáljuk meg, hogyan érvényesül Baranya megye termelőszövetkezeteinél a koncentráció törvénye.

A termelőszövetkezetek fejlődése térben és időben is differenciáltan valósul meg. A gazdaságok ezen térbeli fejlődésének alapja a természeti feltételek különbözősége. Az eltérő természeti környezet mezőgazdasági termelésre gyakorolt hatása jelentkezik a területi termékenység differenciáiban, melyet legpontosabban a bruttó jövedelem I ha-ra jutó nagyságával közelítettünk meg. Ez a mutató kifejezi a földnek mint a mezőgazdasági termelés terének értékesülését is.

A gazdaságok időbeni fejlődésének jellemzője az, hogy megváltozik a termeléshez szükséges minimális tőkenagyság, ami a gazdaságok nagyságának növekedését is jelenti. A mezőgazdaság fejlődése egymástól elkülönült változatokban történik, s az egy-egy vállalatnál összponto-

suló gazdasági potenciál eltérései miatt különböző ütemű és mértékű növekedéssel kell számolni. Azt a folyamatot, melynek során a gazdaságok egymáshoz viszonyított gazdasági ereje megváltozik, koncentrációnak nevezzük.^{22/}

A következőkben arra kívánunk utalni, hogy a termelőszövetkezetek területnagyságának milyen kapcsolata van a halmozatlan termelési értékkel és bruttó jövedelemmel.

Láttuk, hogy a területi termékenység és gazdaság-nagyság összefüggésében a hegyvidéki gazdaságoknál ismerhető fel kapcsolat. A gazdasági erőben meglévő különbség a területegységre jutó eredménytől, valamint a gazdaság területétől függ. Ez azt is jelenti, hogy a magas termékenységu kis területu szövetkezetek gazdasági potenciáljával az alacsonyabb termékenységu nagyobb méretu gazdaságok versenyezhetnek. Ha a gazdaságok területének növekedése egyben eszköze a területegységre jutó termelés és jövedelem növelésének - mert pl. lehetővé tette a termelés jobb megszervezését, termelési tényezők hatékonyabb kihasználását stb. -, akkor a gazdasági koncentrációnak létformája a területi koncentráció.

29.sz. táblázat: Területnagyság és halmozatlan termelési érték kapcsolata 1971-ben /ezer Ft/

§§

Terület /ha/	Hegyvidéki	Sík-vizes	Kedvező adottságu	Összesen	TSz szám
- 2000	8.806	10.824	23.011	17.790	28
2 - 3000	12.523	18.243	29.732	24.280	40
3 - 4000	25.892	25.584	30.434	28.285	11
4 - 5000	-	21.382	42.822	39.248	6
5000 -	34.822	-	44.385	39.603	2

Területnagyság és bruttó jövedelem kapcsolata 1971-ben /ezerFt/

Terület /ha/	Hegyvidéki	Sík-vizes	Kedvező adottságu	Összesen	TSz szám
- 2000	4.751	7.453	9.960	7.911	29
2 - 3000	6.668	10.597	12.685	10.931	39
3 - 4000	18.441	11.578	16.695	16.133	12
4 - 5000	-	9.361	22.276	19.693	5
5000 -	24.567	-	-	24.567	2

30.sz. táblázat: Területnagyság és halmozatlan termelési érték kapcsolata 1975-ben /ezer Ft/

Terület /ha/	Hegyvidék	Sík-vizes	Kedvező adottságu	Összesen	TSz- szám
- 2000	14.226	16.155	35.818	22.954	11
2 - 3000	13.850	24.908	42.977	35.111	26
3 - 4000	33.538	42.503	62.988	51.891	9
4 - 5000	-	29.329	71.605	65.565	7
5000 -	66.333		111.925	91.682	9

Területnagyság és bruttó jövedelem kapcsolata 1975-ben /ezer Ft/

Terület /ha/	Hegyvidék	Sík-vizes	Kedvező adottságu	Összesen	TSz szám
- 2000	3.452	4.250	11.465	6.656	11
2 - 3000	4.485	8.435	12.504	10.859	27
3 - 4000	8.023	11.998	18.337	15.006	10
4 - 5000	-	5.837	25.678	22.371	6
5000 -	20.291	-	26.737	24.319	8

A 29. és 30. sz. táblázatokból kiolvasható, hogy a gazdaságok méretnagyságon belüli differenciái a táj-

egységek természeti különbségeinek a mezőgazdasági termésre gyakorolt hatását tükrözik.

Kitűnik azonban az is, hogy gazdaságcsoportonként az átlagos koncentráltaságtól való eltérés a legkisebb területűeknél a legnagyobb, a terület növekedésével azonban csökken. Ez a jelenség nemcsak 1971-ben, hanem 1975-ben is megismétlődött, ami arra utal, hogy a legkisebb hegyvidéki területűek csoportjában a fejlődőképesség nagyon korlátozott, szemben a magas területi termékenységet mutató gazdaságokéval. A tájegységek között csökken a koncentráltasági fokban lévő különbség, ami megerősíti, hogy a hegyvidéki gazdaságok területének növelése fejlesztésük egyik nélkülözhetetlen feltétele. Érdekes az is, hogy 3-4000 ha méretnagyságnál a legkisebb a koncentrációs fokban lévő különbség a gazdaságok között.

31.sz. táblázat: Bruttó jövedelem és a halmozatlan termelési érték a legkisebb gazdaságnagyság %-ában, 1971-ben
-2000 ha = 100 %

Terület	Hegyvidéki		Sík-vizes		Kedvező adottságu		Összesen	
	HLTE	Bruttó jöv.	HLTE	Bruttó jöv.	HLTE	Bruttó jöv.	HLTE	Bruttó jöv.
<u>1971.év</u>								
150	142	140	168	142	129	127	136	138
200	294	388	236	155	132	167	136	203
250	-	-	197	125	186	224	159	249
300	395	517	-	-	-	-	220	310
<u>1975.év</u>								
150	97	130	154	198	120	109	153	163
200	235	234	263	282	176	160	226	225
250	-	-	181	137	200	224	286	333
300	466	588	-	-	314	233	199	365

A különböző méreteknagyságu gazdaságokat felgöghatjuk ugy is, mint azonos tér időbeli egymásutániságát. Igy a területnagyság és gazdasági potenciál kapcsolata tanulságos következtetések levonására alkalmas /31.sz. táblázat/.

Az 1971. évet tekintve kiindulópontnak, kitűnik, hogy Baranya megye termelőszövetkezeteiben a gazdaságok területi koncentrációját nem érte el a halmozatlan termelési értékben mért koncentráció, miközben a bruttó jövedelemben kifejezett gazdasági erő nemcsak a HLTE növekedését, hanem a 3-4000 ha-os csoportból a területi koncentrációt is meghaladta. Ez a jelenség úgy értelmezhető, hogy lehetőség kínálkozik területnagyság növelésével a folyamatos tárgyasult munkaráfordításokkal való takarékoskosságra. Tehát megyei viszonylatban az eszközhatékonyság növekedésével találkoztunk a legkisebb gazdaságtól a legnagyobbak felé haladva. A halmozatlan termelési érték és bruttó jövedelem koncentrációja tájegységenként azonban eltérő képet mutat.

A kedvező adottságu régióban a termelési koncentráció /HLTE-ben/ elmarad a területiétől, de a jövedelemkoncentráció előbbinél magasabb üteme arra enged következtetni, hogy hatékonyságjavulással számolhatunk, hiszen javult a halmozatlan termelési érték és bruttó jövedelem aránya.

Sík-vizes térségben a területi és gazdasági koncentráció között 3-4000 ha-ig van pozitív kapcsolat. Ez úgy értékelhető, hogy a méretnagyság és termelés között

a kapcsolat a tárgyasult ráfordítások volumennövekedése kísérte, ezzel nem tartott lépést a bruttó jövedelemé. A hegyvidéki gazdaságok esetében ezzel ellentétes tendencia alakult ki.

Az 1975-ös adatoknak az 1971-eshez való viszonyításából /32.sz. táblázat/ kiderül, hogy a termelés volumenértéke minden gazdaságcsoporthoz nőtt, a bruttó jövedelemé pedig a kedvező adottságukat kivéve csökkent. Az utóbbi tájegységekben a 2-3000 ha nagyságu szövetkezeteknél volt csak bruttó jövedelemcsökkenés. Legnagyobb visszaesés a sik-vizes térségben a psapadékos időjárás miatt következett be.

Az 1975. évi kiindulási alapon vizsgálva a szövetkezetek méret nagyságtól függő gazdasági erejét a kapcsolat lazulás~~m~~ lehet következtetni. Ez több tényezővel függ össze, így pl. felbomlott a biológiai teljesítőképeség és az eszközkoncentráció előző időszakban tapasztalt összhangja, szervezési problémák stb.

32.sz. táblázat: A halmozatlan termelési érték és bruttó jövedelem gazdaságnagyságanként 1975-ben, az 1971. év százalékában

Terület /ha/	Hegyvidéki		Sik-vizes		Kedvező adottságu		Összesen	
	HLTE	Bruttó jöv.	HLTE	Bruttó jöv.	HLTE	Bruttó jöv.	HLTE	Bruttó jöv.
- 2000	161	73	149	57	155	115	129	84
2 - 3000	110	67	136	79	144	99	145	99
3 - 4000	129	43	166	104	206	110	183	93
4 - 5000	-	-	137	62	167	115	167	113
5000 -	190	82	-	-	-	-	231	999

Összességében a koncentráció törvénye Baranya megye termelőszövetkezeteiben a gazdaságok egymáshoz viszonyított fejlődési potenciáljában egyrészt konvergáló, másrészt divergáló folyamatokat jelez a IV. ötéves tervben. A divergencia azért jelentkezik, mert a gazdaságok eltérő természeti alappal rendelkeznek és így a magas termékenységű kis területű gazdaságok önmaguk teremtik meg fejlesztési alapjukat, míg a mostoha természeti viszonyok mellett fejlődésképtelenek a kis alapterületű gazdaságok.

Konvergáló hatása pedig azért van, mert a gazdaságok koncentrációs fokát a méretük is meghatározza. Sőt ez utóbbi megváltoztatása /növelése/ egyben eszköze is a területi termékenység növelésének. A termelőszövetkezetek méretjellemezőjének nagyobb szerepe van a hegyvidéki gazdaságoknál, mint a kedvező természeti adottságaiknál, ezért bizonyos gazdaságnagyságnál csökken a tájegységek között a gazdaság fejlődőképességében a különbség.

3.4. A mezőgazdasági termelésifeltételei és a termelés szinvonala

Az egységnyi termelés alakulásában tükröződik a mezőgazdasági termelés tényezőinek mennyisége, minősége. Minél nagyobb tehát a termelőszövetkezetek eszközellátottságában, eleven munkaráfordításában, a föld minőségében meglévő különbség, annál nagyobb a termelés és bruttó jövedelem differenciáltsága. A táblázatok /33., 44./ alapján vizsgáljuk meg Baranya megye termelőszövetkezeti gazdaságaiban a termelési tényezők és a gazdálkodás eredményessége közötti kapcsolatot.

A táblázatokból kitűnik, hogy a megye termelőszövetkezeteinek mutatói alacsonyabbak az országosnál. Szembetűnő továbbá az is, hogy a vizsgált időszakban mind a termelési tényezők, mind a termelés és jövedelem alakulásában növekedett az eltérés az országos átlaghoz képest. A tájegységek között egyedül az eleven munkaráfordításban tapasztalható közeledés, ami arra utal, hogy a differencia kialakulásában az élőmunka-ráfordításnak kevés szerepe lehetett. A megyén belül 1971-ben a kedvező természeti adottságokkal rendelkezők csoportjában az országos átlag-

gal megegyező holt munka ráfordítás mellett a termelés színvonala felülmulta az országos átlagot. A mutatók alakulását különlegessé teszi az a tény, hogy ezek az eredmények az országos átlagnál rosszabb földminőségen és alacsonyabb élőmunka-ráfordítással jöttek létre. Ugyanakkor ez azt is jelenti, hogy a másik két tájegység termelése, termelési tényezőinek területegységre vetített alakulása az országosnál lényegesen alacsonyabb volt.

33.sz. táblázat: A területegységre jutó termelés és tényezői 1971-ben^{23/}

Tájegység	ak	HLTE/ha	Bruttó jövedelem/ha	Eszköz/ha	Tag/100 ha
Hegyvidék	10,6	6.100	3.154	10.131	120
Sík-vizes	15,1	6.839	3.578	10.961	137
Kedvező adottságu	18,6	11.250	5.016	18.581	154
Baranya m.	16,4	9.505	4.410	15.831	143
Országos	20,95	10.867	5.243	18.452	171

A területegységre jutó termelés és tényezői a Baranya megyei termelőszövetkezetek százalékában, 1971-ben

Tájegység	ak	HLTE/ha	Bruttó jö- vedelem/ha	Eszköz/ha	Tag/100 ha
Hegyvidék	65	64	71	64	84
Sík-vizes	92	72	81	69	96
Kedvező adottságu	113	118	114	121	108
Baranya m.	100	100	100	100	100
Országos	128	114	119	115	120

A területegységre jutó termelés és tényezői az országos átlag százalékában, 1971-ben

Tájegység	ak	HLTE/ha	Bruttó jö- vedelem/ha	Eszköz/ha	Tag/100 ha
Hegyvidék	51	56	60	55	70
Sík-vizes	72	63	68	59	80
Kedvező adottságu	89	103	96	100	90
Baranya m.	78	87	84	86	84
Országos	100	100	100	100	100

34.sz. táblázat: A területegységre jutó termelés és tényezői 1975-ben

Tájegység	HLTE/ha	Bruttó jö- vedelem/ha	Eszköz/ha	Tag/looha
Hegyvidék	9.824	2.550	13.257	102
Sík-vizes	11.032	2.801	15.769	104
Kedvező adottságú	15.864	4.490	23.330	118
Baranya m.	13.870	3.820	20.080	112
Országos	17.635	5.852	25.710	124

A területegységre jutó termelés és tényezői a Baranya megyei termelőszövetkezetek százalékában, 1975-ben

Tájegység	HLTE/ha	Bruttó jö- vedelem/ha	Eszköz/ha	Tag/looha
Hegyvidék	71	67	66	91
Sík-vizes	79	73	78	93
Kedvező adottságú	114	117	116	105
Baranya m.	100	100	100	100
Országos	127	153	128	111

A területegységre jutó termelés és ~~st~~éényezői az országos átlag százalékában, 1975-ben

Tájegység	HLTE/ha	Bruttó jö- vedelem/ha	Eszköz/ha	Tag/100ha
Hegyvidék	56	43	51	82
Sík-vizes	62	48	61	84
Kedvező adottságu	90	77	91	95
Baranya m.	78	65	78	90
Országos	100	100	100	100

A mezőgazdasági termelés feltételeiben bekövetkezett változás során azonban nemcsak a megyei, hanem ezen belül a legjobbak csoportjában is az országoshoz képest további lemaradás figyelhető meg. Ez utóbbi relációjában az eszközráfordítás országosnál alacsonyabb növekedése eredményezte a termelési színvonal relatív csökkenését. Feltehetően e térség bruttó jövedelemtömegének csökkenése azzal az elmaradt hatékonyság növekedésével kapcsolatos, amely akkor következett volna be, ha jobb földön országosnak megfelelő eszközráfordítással termelnek. Az elmondottak két dologra figyelmeztetnek: egyrészt az eszközfelhasználás és termelésnövekedés közötti szoros összefüggésre, másrészt arra, hogy a ráfordításarányok közeledése az árukibocsátás nivellálódására hatott, miközben ugyanez erősítette a termelés területi hatékonysága közötti kü-

lönbséget. Feltehetően a holt munkaráfordítás növekedése a jobb minőségű földeken hozzájárulhatott volna a bruttó jövedelem megyei és országos különbségének mérséklődéséhez.

A mezőgazdasági termelés megyei átlagszínvonalát a három tájegység eltérő feltételei eredményezték. Az egyes gazdaságcsoportok fejlesztési potenciálja az alapja a megyei ráfordításarányok kialakulásának. E gazdaságcsoportok holtmunkaráfordítás arányainak közeledését a megkülönböztetett állami támogatás növekedése eredményezte. A közeledés fő problémája az, hogy e közben elmaradt a jobb természeti körülmények között gazdálkodók eszközfejlődése 1975-re az országos átlagtól. Amíg e térségben az országos átlagnak megfelelő holtmunka-ráfordítás a tervciklus elején az országos átlagnál magasabb halmozatlan termelési értéket eredményezett, addig a tervidőszak végére a halmozatlan termelési érték csökkenése meghaladta az eszközáfordítás csökkenését. Ez a változás feltehetően az elmaradt eszközáfordításból következik.

A táblázat értékelheti azt is, hogy a földminőség javulásával nő a holt- és eleven munkaráfordítás is, miközben természetesen javul az egységnyi területre jutó termelési érték, és bruttó jövedelem.

- A termelési tényezők között 1971-ben a legnagyobb

különbség az eszközökben jelentkezett, ezt követte a föld minőségében /természeti tényezőkben/ rejlő eltérés. A terv-időszak végére, fordított sorrend alakult ki a termelési tényező e két csoportjában, ami arra utal, hogy pótlólagos ráfordításokkal próbálják ellensúlyozni a mostoha természetet. A gazdálkodás eredményességét, illetve az abban rejlő differenciáltságot nemcsak a természeti erőforrások különbsége, hanem az eszközráfordítások területi eltérései is alakítják. A más módszerrel nyert számítások^{24/} /egyszerű korrelációs mátrix/ azt támasztják alá, hogy a természeti erőforrások és eszközellátottság között növekvő sztochasztikus kapcsolat van. A korrelációs együttható értékei 0,64; 0,70; 0,74; 0,71; 0,78; 1971-75. közötti években. Ezek a számok nyilván jelzései annak, hogy tendenciózan a nagyobb eszközellátottság a jobb minőségű földön alakult ki. Ezen átlagos irány mögött megyén belül eltérő eszköznövekedés következtében a holtmunka-ráfordítások közeledése jellemző. Ennek ellenére jelentős a tájegységek között eszközellátottság különbsége.

Az elmondottak arra intenek, hogy nem lehet a ráfordításarányok közelítésével a mostoha természeti feltételeket ellensúlyozni. A jobb minőségű földön alkalmazott befektetés azonos technikai szintvonalon is nagyobb haté-

konyságu, így a pótlólagos tőkebefektetés eleve magasabb különtözeti jövedelmet biztosít.

A termelés és ráfordítási arányok szembesítése alkalmas arra, hogy megnézzük, milyen földminőség mellett alakul ki az árakban is megtérülő társadalmilag szükséges holt- és elevenmunkaráfordítás, s ebből néhány következtetést vonjunk le az ujratermelés alakulására.

Ha az 1 ha-ra jutó aranykorona-földminőség szerinti csoportosításban vizsgáljuk a területegységre jutó halmozatlan termelési értéket vagy a bruttó jövedelmet, azt látjuk, hogy e mutató átlagos szintje az átlagosnál rosszabb minőségű /17-18 ak/ha körül/ földön alakult ki. E megállapításnak egyszer abban az összefüggésben van jelentősége, hogy a hatvanas években ellentétes tendencia tapasztalható. A holtmunka, valamint az élőmunkaráfordítás átlagos szintje, az átlagosnál jobb minőségű földről tehát ez idő alatt áthelyeződött az átlagosnál gyengébb minőségűre. Ez tulajdonképpen árképzési gyakorlatunk változásának tükré is. Baranya megye termelőszövetkezeti szektorára vonatkoztatva pedig kitűnik, hogy mezőgazdasági árainkban csak a kedvező természeti adottságu térség ráfordításai térültek meg /1974-es adatbázison számolva/.

A termelési tényezők és a gazdálkodás színvonalá-

nak összefüggéseit a matematikai statisztika segítségével is vizsgáltuk.

A területi termelékenység, s az azt kialakító tényezők belső szerkezetéről szólva, vizsgáljuk meg az előbbi problémát egyszerű korrelációs együtthatók segítségével /35. sz. táblázat/.

35.sz. táblázat: A területegységre jutó halmozatlan termelési érték és tényezőinek egyszerű korrelációs együtthatói

Változók	1971	1972	1973	1974	1975
Eszköz/ha	0,75	0,80	0,75	0,82	0,90
Hektár/tag	-0,59	-0,63	-0,61	-0,67	-0,67
Aranykorona/ha	0,54	0,50	0,49	0,55	0,52
Szántó %	0,52	0,61	0,60	0,67	0,76
HLTE/tag	0,50	0,54	0,52	0,58	0,77
HLTE/eszköz	0,46	0,52	-	-	-
Eszköz/tag	-	-	-	0,43	0,56

36.sz. táblázat: A területegységre jutó bruttó jövedelem és tényezőinek egyszerű korrelációs együtthatói

Változók	1971	1972	1973	1974	1975
Eszköz/ha	0,78	0,83	0,79	0,80	0,87
Hektár/tag	-0,63	-0,64	-0,63	-0,61	-0,65
Aranykorona/ha	0,53	0,49	0,49	0,63	0,50
Szántó %	0,60	0,64	0,61	0,65	0,68
HLTE/tag	0,63	0,77	0,79	0,78	0,86
HLTE/eszköz	-	-	-	-	-
Eszköz/tag	-	0,44	-	0,46	0,50

Milyen következtetések vonhatók le a táblázatokból?

- Az eszközellátottság színvonalától függ legnagyobb mértékben a területi termékenység színvonala. Az is megállapítható, hogy szerepe növekvő, 1975-ben pedig igen erős $r=0,90$ és $r=0,87$ a HLTE-vel, illetve a bruttó jövedelemmel/.

- A szántó százalékos részarányának és az aranykorona-földminőségnek közepes, illetve az előbbinek ennél

valamivel nagyobb szerepet kell tulajdonítani a termelési és jövedelmi színvonal kialakításában. A nagyobb szántóterülettel rendelkező gazdaságok sztochasztikusan nagyobb eredményt érnek el. A szántó részaránya kifejezi területünkön a mezőgazdaság terének morfológiai különbségeit is, ezért az együtthatók változásából következtethetünk a természeti erőforrások gazdálkodásra gyakorolt szerepének növekedésére.

- A földellátottság növekedése negatívan befolyásolja a gazdálkodást. Vagy másképpen - ennek reciproka - a munkasűrűség csökkenése kedvezőtlen hatást gyakorol a termelés eredményességére.

- Különbséget is takar a két korrelációs mátrix, mely a területi termékenység tényezőinek egymáshoz viszonyított strukturájában nyilvánul meg. Megváltozott néhány korreláció a célmennyiségként megjelölt mértékkel, amelyek a termelési tényezők eltérő növekedésére vezethetők vissza. Az eszközhatékonyság tényezője 1971-72-ben a termelésnek, amiből az eszköz-hozam kedvező alakulására következtethetünk. Ebből - a korrelációs mátrix természete miatt - nem következik sem az, hogy nőtt, sem az, hogy csökkent az eszközhatékonyság a következő években, csupán az, hogy más változók jelentősebb hatással voltak az eredmény kialakulására.

- A termékenység hatása a legjelentősebb az eszköznövekedés után a bruttó jövedelem kialakulásában. Ez azért van így, mert egyrészt a munkaerő értékesülésének feltételeit az eszközfejlesztés teremti meg, másrészt a termelékenység jelentős szerepet játszik a holtmunka-ráfordítás növekedésének ellensúlyozására, s ezért fontos eszköze a bruttó jövedelem növelésének.

- A területi termékenység és feltételei kapcsolatának érdekes vonása, hogy az eszközhatékonyság alakulása 1973-tól nem értékelhető tényező, miközben a munka technikai felszereltsége belépett a termelés tényezői közé. Szubsztitúciónak tűnik a változás és feltehetően azzal kapcsolatos, hogy 1973 után rosszabbodik az eszköz-hozam kapcsolat, növekszik a bruttó jövedelem eszközigényessége. A holtmunka hatékonyság csökkenését a munka technikai összetételének emelésén keresztül a termelékenység kompenzálhatja. Baranya megyében 1973-ban volt a foglalkoztatottak számában a legnagyobb csökkenés. Ezért is jogos az a feltételezés, hogy az eszköznövekedés élőmunkapótlást, de egyben a munkatermelékenység emelkedését szolgálta. Tudjuk azonban azt, hogy bár emelkedett a termelékenység, ez területileg igen differenciáltan valósult meg, mégsem tudta az eszközhatékonyság romlását ellensúlyozni. Különösen nagy problémák keletkeztek a hegyvidéki gazdaságoknál.

I.sz. melléklet

Nettó árbevétel alakulása 1971 = 100 %

Év	Növény- term.	Állatte- nyésztés	Alaptev. kiv.tev.	Összes
Hegyvidé- ki TSz-ek				
1972	80	91	96	92
1973	94	104	118	104
1974	106	103	106	108
1975 ^x	138	126	118	129
1976 ^x	146	152	128	150
Sik-vizes				
1972	91	99	103	96
1973	126	125	107	118
1974	136	125	113	122
1975 ^x	135	154	102	132
1976 ^x	182	147	126	159
Kedvező adottságu				
1972	106	116	104	109
1973	104	111	84	102
1974	132	140	108	129
1975 ^x	130	132	97	122
1976 ^x	176	135	123	154

I.sz. melléklet folytatása

	Év	Növény- term.	Állatte- nyésztés	Alaptev. kiv.tev.	Összes
<hr/>					
Baranya m. összes TSz.					
	1972	100	110	103	105
	1973	105	115	92	104
	1974	128	132	108	125
	1975 ^x	131	134	101	126
	1976 ^x	172	153	124	154
Ország TSz-i szektorában					
	1972	107	101	104	105
	1973	121	117	113	118
	1974	129	128	137	132
	1975 ^x	132	135	150	141
	1976 ^x	153	150	167	158
<hr/>					

x/ Nettó árbevétel = értékesítési árbevétel + árkiegészítés - forgalmi adó

II.sz. melléklet

Ágazatok nettó árbevételének megoszlása

	Év	Növény- term.	Állatte- nyésztés	Alaptev. kiv.
Hegyvidék				
	1971	30	37	29
	1972	26	37	30
	1973	27	37	33
	1974	30	35	29
	1975	30	36	27
	1976	30	37	25
Sík-vizes				
	1971	33	33	29
	1972	31	34	31
	1973	35	35	26
	1974	37	33	27
	1975	34	38	23
	1976	38	30	23
Kedvező adottságu				
	1971	32	33	32
	1972	31	35	31
	1973	33	35	27

II.sz. melléklet folytatása

	Év	Növény- term.	Állatte- nyésztés	Alaptev. kiv.
	1974	33	35	27
	1975	34	35	25
	1976	37	33	26
Baranya m. összes TSz.				
	1971	32	33	31
	1972	31	35	31
	1973	33	36	38
	1974	33	35	27
	1975	34	35	25
	1976	36	33	25
Ország összes TSz.szektorában				
	1971	34	31	32
	1972	35	30	35
	1973	33	30	33
	1974	32	30	33
	1975	32	30	34
	1976	32	30	38

JEGYZETEK ÉS FORRÁSOK MUTATÓJA

- 1/ A gazdasági körzetek elkülönítésének a szakirodalomban különböző módszerei találhatók. Azokkal értünk egyet, amelyek hangsúlyozzák a természeti erőforrások közgazdasági értékelését. Kiemeljük dr. Bernáth Tivadar munkásságát, aki több tanulmányában is foglalkozott a problémával, pl. "A természeti erőforrások szűkössége miatt elmaradt mezőgazdasági területeink földrajzi körülhatárolása és jellemzése" - Budapest 1969. Kézirat, valamint "A mezőgazdasági termelés területi problémái" - Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977. című műveiben.
- 2/ dr. Laczkó László: A természeti erőforrások és a gazdaság térszerkezete közötti néhány jellemző összefüggés Magyarországon - OT Tervgazdasági Intézet kiadványa, 1971. június.
- 3/ A módszert adaptáltam Baranya megye termelőszövetkezeti mezőgazdasági területének vizsgálatára.
- 4/ A szántó művelési ág részarányát adott térben és időben a természetes és közgazdasági tényezők határozzák meg. A szántó arányának változása a termőhelyről alkotott

folyamatos közgazdasági újraértékeléséből is adódik.

Ezzel nem azt akarjuk mondani, hogy az azonos szántó arány azonos potenciájú termékenységet is jelent, csupán azt, hogy elősegíti a természeti erőforrások legmarkánsabb különbségeinek megértését és lehatárolását.

5/ Korábbi kutatásainkban is hasonló következtetésre jutottunk. "A természeti erőforrások hatása Baranya megye gazdasági növekedésére" egyetemi doktori értekezés, Budapest, 1970.

6/ Ezzel a problémával a későbbiekben részletesen foglalkozunk.

7/ A természeti erőforrásokat részint az aranykorona-földminőség mutatóval, részint a szántó százalékos részarányával fejeztük ki.

8/ Mezőgazdasági szövetkezetek gazdálkodása a számok tükrében, TOT, Budapest, 1976. 111. oldal.

9/ A halmozódás mértékének változása a $\frac{\text{SLTE}}{\text{HTE}}$ hányados alakulásából.

10/ Az elnevezés nem pontos, mert a termelőszövetkezetekben a bruttó jövedelem nagyobb, mint a marxi /v+m/ kategória.

- 11/ A területegységre jutó bruttó jövedelem 1971-ben a Drávaszabolcsi Termelőszövetkezetben 1.628.-Ft/ha, Magyarhertelenden 748.-Ft/ha, 1973-ban és 1975-ben pedig a Diósviszlói és a Szentlőrinci Termelőszövetkezetekben maradt 2.000.-Ft/ha alatt.
- 12/ Ha a termelés folyamatjellegét érzékeltetjük, célszerű azt olyan mérőszámmal jellemezni, melynek a marxi értelemben "előremutató" mozzanata van. E követelményt a területegységre jutó bruttó jövedelem elégíti ki legjobban. A legszintetikusabb mutató, mert egyaránt mutatja a termelés eredményességét és az újratermelés bővülésének mértékét.
- 13/ Timár János: Foglalkoztatáspolitikánkról és munkaerő-gazdálkodásunkról. Közgazd. Szemle 1977/2. 1.38o oldal.
- 14/ A kérdéssel több tanulmány foglalkozik. Kiemeljük Kovács János: Teljes foglalkoztatás és munkaerőhiány, Közgazd. Szemle 1974/7-8. és Timár János: Foglalkoztatáspolitikánkról és munkaerő-gazdálkodásunkról. Közgazd. Szemle, 1977/2. tanulmányait.
- 15/ A fejlődésnek ez a vonása nemcsak mezőgazdasági, hanem egyéb tevékenységnél is jelentkezik.
- 16/ A megye 1970-ben készült távlati fejlesztési koncepció-

ja szerint a mezőgazdasági foglalkoztatottak aránya 22-23 % a tényleges 26 %-kal szemben.

17/ Beszámoló a TOT kongresszusra. Baranya megyei Termelőszövetkezetek Területi Szövetsége, Pécs, 1976.

18/ Az eszkozigenyesség alatt egységnyi termelés álló- és forgóeszköz szükségletét értjük. A 100 Ft Hlan termelési értékre jutó összes eszköz nagysággal mérjük. Eszközhatékonyság alatt az egységnyi eszközzel előállítható termelést nevezzük. A 100 Ft eszközre jutó Hlan termelési értékkel fejezzük ki.

19/ A munka technikai felszereltségét egy átlagdolgozóra jutó összes eszközértékkel fejezzük ki.

$$\frac{A}{L} = \frac{A}{ha} \cdot \frac{ha}{L} \quad \text{ahol } \frac{A}{L} \quad \text{a munka technikai felszereltsége}$$

$\frac{A}{ha}$ eszközellátottság

$\frac{ha}{L}$ földellátottság

A   összes lekötött eszköz

L   átlagdolgozó

20/ A táblázat a Baranya m. TSz. Szövetség 1976. évi beszámolója alapján készült és a következő bruttó kategóriák szerinti csoportosítást tartalmazza:

alacsony bruttó jövedelmű	28.000 Ft alatti/fő
közepes bruttó jövedelmű	28 - 40.000 Ft
magas bruttó jövedelmű	40.000 Ft feletti/fő

- 21/ A vizsgálatba vont 87 termelőszövetkezet területnagyságát vizsgáljuk 1971-75 évek átlaga alapján.
- 22/ E folyamat mezőgazdaságban érvényesülő elméleti összefüggését dr.Vági Ferenc fejtette ki több munkájában. Közöttük a legjelentősebb "A koncentráció mint a differenciált mezőgazdasági vállalati fejlődés alapja". Gazdálkodás, 1977/2. Koncentráció mérésével legsokoldalubban Kerékgyártó Györgyné foglalkozott. A koncentráció mérés a mezőgazdasági termelés koncentrációjának vizsgálata c. kandidátusi értekezés. Bp. 1977. Kézirat.
- 23/ Az országos adatokat a Területi Statisztikai Zsebkönyv 1972. 151. old. és a Mezőgazdasági szövetkezetek gazdálkodása a számok tükrében TOT 1976. 106-107. oldal, a Baranya megyei adatokat a termelőszövetkezetek mérlegbeszámolóiból számítottuk.
- 24/ Egy készülő kandidátusi értekezésben a vizsgálatot a IV. ötéves tervciklus 87 termelőszövetkezetre kiter-

jesztve végeztük. Egy-egy gazdaságot 11-11 jellemzővel minősítettünk. A vizsgálatok során az ún. fő-faktor módszerre 3 faktort nyertünk. A számításához vezető ut - önálló közgazdasági tartalommal bíró - mozzanatait is elemeztük. Itt csak azokat az összefüggéseket emeljük ki, amelyek a felvetett részprobléma megoldásnál fontosnak tartunk. Számítást a SZÜV gépparkjának segítségével "Fakir" program adaptálásával végeztünk. A számítások irányítását dr.Müller László és dr.Csébfalvi György végezte.

TÁBLÁZATOK JEGYZÉKE

old.

1. Baranya megye termelőszövetkezeteinek régiók szerinti megoszlása	16
2. Az 1 ha-ra jutó HTE alakulása	16
3. Az 1 ha-ra jutó HLTE alakulása	17
4. Az 1 ha-ra jutó HTE és HLTE az összes százalékában	18
5. Az 1 ha-ra jutó HTE és HLTE alakulása az összes kedvezőtlen természeti adottságu termelőszövetkezet százalékában	19
6. Az 1 ha-ra jutó bruttó jövedelem tájegységek szerint	21
7. Az 1 ha-ra jutó bruttó jövedelem tájegységenként a megye termelőszövetkezeteinek százalékában	24
8. Az 1 ha-ra jutó bruttó jövedelem tájegységenként a kedvezőtlen adottságu termelőszövetkezetek százalékában	25
9. Az 1 ha-ra jutó bruttó jövedelem alakulása	28
10. A foglalkoztatottak területi megoszlása	37
11. Tagok kor szerinti megoszlása /1974. dec. 31./	39
12. A földellátottság alakulása	40
13. A beruházások anyagi-műszaki összetétele a IV. ötéves tervben	55

	oldal
14. 100 Ft önköltségre jutó eredmény ágazatonként 1975-ben /Ft/	59
15. Alaptevékenységből származó eredmény és ráfordi- tás aránya az összes tevékenység százalékában	60
16. Földminőség és eszközellátottság Baranya megye termelőszövetkezeteiben 1975-ben	62
17. Az eszközellátottság területi alakulása	63
18. A termelés eszközigényessége	64
19. A bruttó jövedelem kapcsolata az eszközigényes- séggel és az eszközhatékonysággal	66
20. Az egy foglalkoztatottra jutó összes eszköz ala- kulása	68
21. Az egy dolgozóra jutó bruttó jövedelem alakulása	70
22. Az egy főre jutó bruttó jövedelem és részesedés alakulása 1976-ban, Ft-ban	72
23. A fejlesztés és fogyasztás arányának alakulása %-ban	74
24. Az egy dolgozóra jutó bruttó jövedelem részesedés, fejlesztés alakulása 1976-ban az össze s százalé- kában	75
25. A termelőszövetkezetek száma, méret nagyság szerint	80
26. A termelőszövetkezetek méret nagysága a tájegységek százalékában	81
27. A termelőszövetkezetek területe és a termelés ha-	

	oldal
tékonysága a kedvezőtlen természeti adottságu térségben	83
28. A termelőszövetkezetek területe és a termelés hatékonysága a kedvező természeti adottságu térségben	86
29.-30. Területnagyság és halmozatlan termelési érték és bruttó jövedelem kapcsolata 1971 és 1975-ben	89
31. Bruttó jövedelem és a halmozatlan termelési érték a legkisebb gazdaságnagyság %-ában, 1971 és 1975-ben	92
32. A halmozatlan termelési érték és bruttó jövedelem gazdaságnagyságoként 1975-ben az 1971. év százalékában	95
33.-34. A területegységre jutó termelés és tényezői 1971. és 1975-ben	98
35. A terülegegységre jutó HLTE és tényezőinek egyszerű korrelációs együtthatói	105
36. A területegységre jutó bruttó jövedelem és tényezőinek egyszerű korrelációs együtthatói	106
I. Ágazatok nettó árbevételének megoszlása	109
II. Nettó árbevétel alakulása, 1971 = 100 %	111

FELHASZNÁLT IRODALOM

Agrárgazdaságtan. Szerkesztő Vági Ferenc. Kossuth, 1968.

Benet I.: Az élelmiszertermelés és a mezőgazdaság. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1973.

Bernáth T.-Enyedi Gy.: A magyar mezőgazdaság termelési körzetei. Mezőgazdasági Kiadó, 1961.

Csáki Norbert: A földellátottság szerepe a mezőgazdaság nemzetközi szakosodásában. Akadémiai Kiadó, 1969.

Csendes Béla-Vági Ferenc: Jövedelmezőség és érdekelttség a szövetkezeti gazdaságokban. Kossuth, 1964.

Csendes Béla-Szabó Gábor: A ráfordítások nagysága és hatékonysága a különböző minőségű földeken. Közgazd. Szemle, 1969/6.sz.

Erdei F.: Agrárgazdasági tanulmányok. Akadémiai K., 1976.

Égető Emese: Felhalmozás és jövedelmezőség a termelőszövetkezetekben. Kossuth, 1975.

Dimény Imre: Gépesítésfejlesztés ökonómiája a mezőgazdaságban. Akadémiai K., 1975.

Fekete György: Munkaerőpolitika és munkaerőgazdálkodás a mezőgazdaságban. Mezőgazdasági Kiadó, 1976.

dr. Géczy Gábor: Magyarország mezőgazdasági területe. Akadémiai Kiadó, 1968.

Kukovics Sándor-Kulcsár Viktor: A mezőgazdasági termelés területi tervezése. Akadémiai Kiadó, 1977.

Kulcsár Viktor: A magyar mezőgazdaság területi kérdései. Kossuth, 1969.

Kőszegi László: A területi tervezés főbb elvi és módszertani kérdései. KJK, 1964.

Köves-Párniczky: Általános statisztika, KJK, 1973.

Lackó István: Különbözeti járadék és különbözeti teher a dombvidékeken. Közgazd. Szemle, 1969/6.sz.

Laczkó László: A természeti erőforrások és a gazdaságtér szerkezete közötti kapcsolatokról. Földrajzi Értesítő 1971/4.sz.

Laczkó László: A természeti erőforrások és a gazdaság térszerkezete közötti néhány jellemző összefüggés Magyarországon. OT. Tervgazdasági Intézet, Budapest, 1971. június

Laczó Ferenc: A foglalkoztatottság és a föld szerepe a termelőszövetkezetek jövedelmezőségében. Közgazd.Szemle, 1969/1.sz.

Lehoczky Judit: Természeti erőforrások szerepe Baranya megye gazdasági növekedésére. Egyetemi doktori disszertáció. Budapest, 1970.

Nagy Lajos: A földjáradék a termelőszövetkezetekben. KJK, 1964.

Nagy Lajos: A munkatermelékenység és személyi jövedelmek a mezőgazdaságban. KJK, 1976.

Németi László: A gazdálkodás eredményességének vizsgálata a mezőgazdasági termelőszövetkezetekben. Akadémiai Kiadó, 1967.

A regionális elemzések módszerei. Szerk.: Kulcsár Viktor. Akadémiai Kiadó, 1977.

Rimler Judit: Fejlődéselemzés ökonometriai módszerekkel. KJK, 1976.

Sipos Aladár: A technikai haladás hatása a fejlett tőkésországok agrárviszonyaira. Akadémiai Kiadó, 1977.

Vági Ferenc: A termelés differenciáltságának okai és a kü-

lönbözeti jövedelem a mezőgazdaságban. Közgazd.
Szemle, 1966/5.sz.

Vági Ferenc: A termelőszövetkezeti jövedelemkülönbségek
kiegyenlítődésének lehetőségei és korlátai. Köz-
gazd.Szemle, 1966/7-8.sz.

Vági Ferenc: Az aranykoronaérték és a termőföld minősítése.
Pénzügyi Szemle, 1970/7.sz.

Varga László: A műszaki fejlesztés hatékonysága a mezőgaz-
daságban. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1975.

Burgerné Gimes Anna: Az élelmiszertermelés gazdaságtana.
KJK, 1974.

Bernáth Enyedi: A magyar mezőgazdaság területi problémái.
Akadémiai Kiadó, 1977.

Mezőgazdasági Szövetkezetek gazdálkodása a számok tükrében.
TOT, Budapest, 1976.

Területi Statisztikai Évkönyvek 1970-1976.

Baranya megyei Mezőgazdasági Termelőszövetkezetek Területi
Szövetsége beszámoló

Termelőszövetkezetek mérlegbeszámoló 1971-1975 között

MÁGYAR
UDOMÁNYOS AKADÉMIÁ
KÖNYVTÁRA

1872